

ԱՐԵՒԵԼՆԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՄՍԱՐԵՐԻ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

21^{րդ} ՏԱՐԻ

1894

ՕԳՈՍՏՈՍ

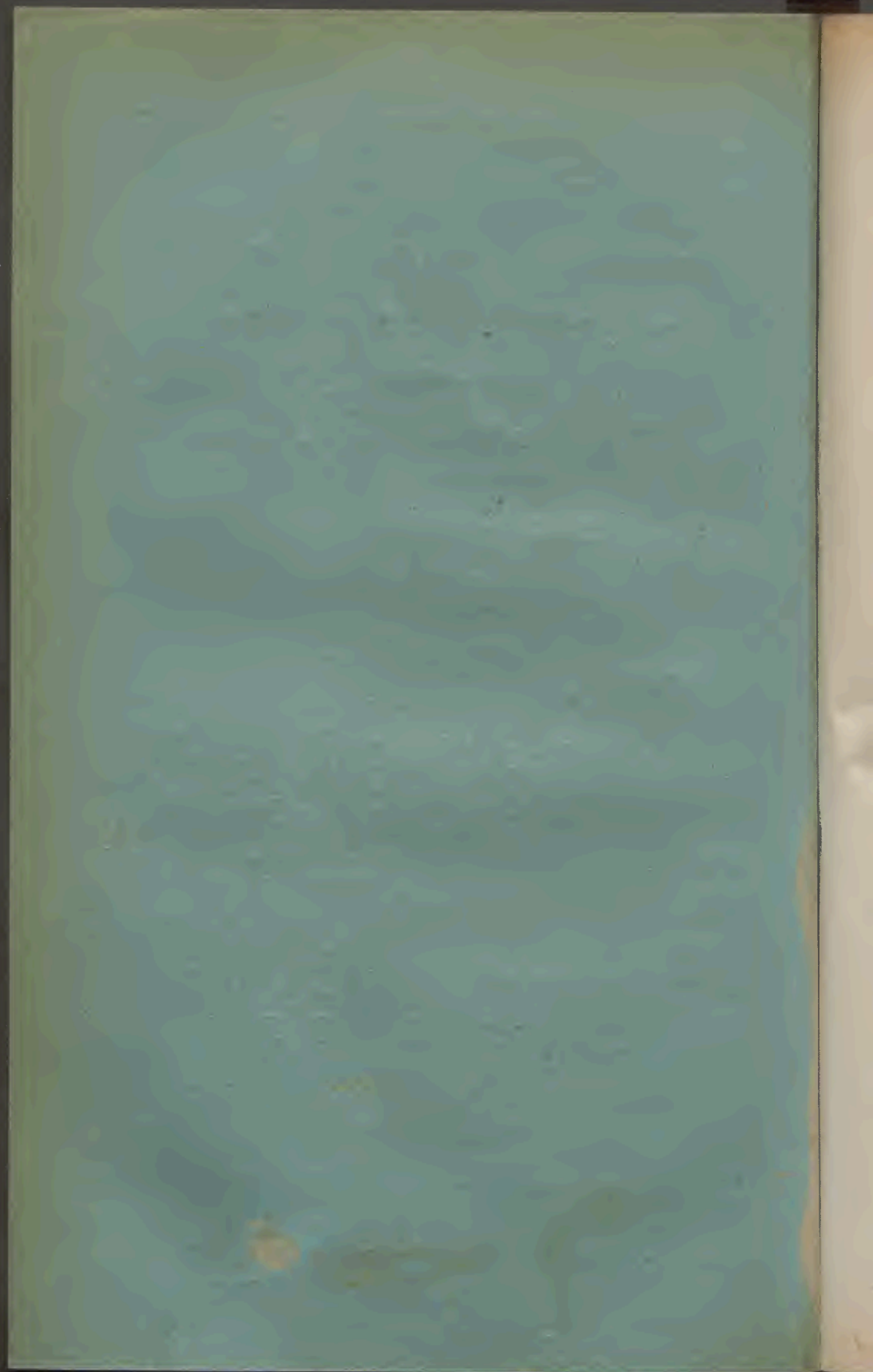
ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽԱԽԱՐԷ Ի 1.030	337
ԳՈՂՍՐ	347
ՆԱԽԱՆԱԽՈՒԹԻՒՆ	358
ԱՐԵՒԱԴԵՄ	359
ՄԱՅՐ ԱՌՈՐԱՆ	361
ԺԵՍՏԱՐԵԿԱՐԶ ԳԱՆՈՒԹԻՒՆ ՎԵՋԱՆԱԿԱՆ	362
ԱՊՏ-ԻՒԼ-ՆԱՄԻՏ ԲԱՆՍՈՒԹԻՒՆ	363
ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱՆՈՒԹԻՒՆ	368
ՓՇԱՆՔ	370
ՏՐԱՄԱԲՈՍՈՒԹԻՒՆ	373
ՆԻՐՈՊԱՅԻ ԱՆԿՄԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ	376
ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԳ	378
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (ՇԵՐԷՐ)	381
ԱՅՈՒՆ ԱՅԼՔ	383
ԼՐԱՔԱՂ	384
ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ԲՍՈՒՐԱՆ ՎԵՋԱՆԱԿ	

ԶՄԻՒՆԻՒՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՐԵՆԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Ա Մ Ս Ա Ք Ե Ր Ք

ԱԶԴԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԻՍՏԱՐԻ

1891

ՕԴՈՍՏՈՍ

ԽԱԽԱՐԷ Ի ԼՈՅՍ

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ՏԲՏՄՈՒԹԵՆԷ ՅՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆ

Իմ պատմութիւնս իր վախճանին կ'հասնի, թէ և կարող էի, իմ յատուկ հաճոյքիս համար, գլուխ գլխի վրայ գրել՝ մանր բացատրելով — յաջորդ ամառն մէջ պատահած ամեն անցք, նկարագրելով ամեն նայուածք, կրկնելով մէն մի խօսք որ Բօլինի և իմ մէջ անցաւ, բայց եթէ այդ ամենը գրէի՝ իբրեւ նուիրական, անտես պիտի պահէի որ և է անձէ — ի բաց առեալ երկու հոգի — այս է կինս և ես:

Իրաւի՝ եթէ անբնական էր իմ միճակս, գոնէ ունէր կերպ մը հրապոյր: Նորանշան սիրարանութիւն մ'էր իմս, ոչ նուազ ախորժելի և անուշ, թէ և այնպէս կ'պատահէր որ այդ սիրաբանութեան առարկան արդէն միայն անուամբ կիներ էր: Անշուշտ մանէի հողատէրի մ'որ իր հողերուն վրայ կ'ըջագայի և ամեն կողմն աներեւակայելի գեղեցիկութիւններ և հարստութեան թաղուն հանքեր կ'գտնէ: Ամեն օր կ'ըջմարէի նոր ու թարմ շնորհներ իմ սիրած կնոջս վրայ:

Իր ժպիտն ուրախութիւն մ'էր աւելի մեծ քան ինչ որ կարող էի երբէք նկարագրել: Իր ծիծաղն սիրայիր յայտնութիւն մը: Միայն Բօլինի անմուսյլ ու սլայծառ աչերուն նայիլ և անհնց գաղտնիքն իմանալու ջանալ այնպիսի վարձք մ'էր ինձի համար որ բոլոր կրած տառապանքս կ'իյոխարինէր: Կարող էի նկարագրել իմ սքանչացումս քանի նկատէի որ իր իմացականութիւնն, որ այժմ լուսաւորուեր էր, կարող էր մրցիլ ու է անձի իմացականութեան հետ — քանի դիտէի որ, երբ ժամանակը դար, ոչ միայն իմ աչացս քան ամեն կրն գեղանի կնկան մը պիտի տիրանայի, այլ և կենակցի մ'և համակրելի բարեկամուհիի մը:

Սակայն այս յափշտակութիւնս ունէր իմ կասկածներն ու երկիւղները: Թերևս իմ բնաւորութեանս մէջ չկար այն շատ օգտաւէտ յատկութիւնն զոր ոմանք անձնապատասխանութիւն կ'անուանեն և այդ գոռոզութիւն: Որքան սէրս և զմայլումս բուռն էր Բօլինի համար, նոյնքան կասկածս կ'աւելնար և կը հարցնէի իւրովի թէ ինչպէս կ'համարձակէի յուսալ որ այսպիսի աննման էակ մը պիտի հաճէր ընդունիլ այն սէրն ու կեանքն զոր կ'իջափառէի անոր նուիրել: Ես ո՞վ էի որ շահէի Բօլինը: Իրաւ՝ հարուստ էի, բայց հաւաստի էի նաև որ ոսկին չէ կարող գնել նէրա սէրը — բայց աստի՛ քանի սր չէի յայտնած Բօլինի որ իր սեպհական հարստութիւնն անհետ եղած էր, նէ կ'երևակայէր անչուտ որ իմինիս չափ մեծ էր իր հարստութիւնը: Նէ դեռաբոյս էր ու շնորհագեղ, և ըստ իր կարծեաց, ազատ և ունևոր: Ոչ, ոչ ինչ ունէի ընծայել Բօլինի արժանի իր ընդունելութեան:

Ես անհամբեր կ'սպասէի այն վայրկենին որ վաղ կամ անագան պիտի հասնէր — այն վայրկենին երբ պիտի պարտաւորէի, անցեալը մոռնալով, մի անգամ ևս հարցնել եթէ կ'իջափառէր նէ իմ կրնս լինիլ: Իր պաաստմանէն կախում պիտի ունենար բոլոր իմ ապագայ կեանքս: Ձարմանք չէ ուրեմն եթէ որչեցի յետաձգել այդ տագնապալի ժամն՝ մինչև որ լիովին ստոյգ լինէի թէ ինձ նպաստաւոր պիտի լինէր արդիւնքը: Ձարմանք չէ որ երբ Բօլինի հետ գտնուէի, դնահասելով իմ առջադրած նպատակիս արժէքը, բոլորովին խոնարհամտութեամբ կ'վարուէի և իմ ունեցած արժանիքս թագուն կ'սլահէի: Ձարմանք չէ որ մերթ ընդ մերթ կ'իջափառէի օժտուած լինիլ այն ախորժեղի վստահութեամբ որ շատ մարդոց այնքան կ'յարմարի և որով,

ժամանակի և սարադայից օգնութեամբ, կարծես կ'յաջողին չուտով կնկան մը սիրտը չահիլ:

Գէթ ժամանակն ու առիթն չէին պակսեր իմ նպատակիս համար: Իմ բնակութիւնս հաստատւեր էի Բօլինի տան մօտ և առաւօտէն մինչև գիշեր միասին էինք: Կ'թափառէինք Տըվօն-չայրի ուղիներէն, որոց երկու եզրներն կ'երևէին լիառատ պտեր-ներ: Կ'մագլցէինք քարուտ բլրախներ Արաքսոսա՝ առուակ-ներէն ձուկ կ'որսայինք: Միասին կ'առք կ'հեծնէինք, կ'կարգա-յինք և կ'ուրուագրէինք — բայց տակաւին խօսք մը չէինք ըրած սիրոյ վրայ, թէ և նոյն պահուն իմ ամուսնական մատա-նիս Բօլինի մասն էր:

Միայն իմ մեծաստատ հրամանիս վրայ Բրիսիլլա չէր խօսեր ճշմարտութիւնն Բօլինի: Այս մասին որոշումս հաստատ էր: Եթէ անցեալն ինքնին չվերադառնար Բօլինի յիշողութեան, ե-թէ նէ չըսէր թէ կ'սիրէ զիս, իմ բերանս այս մասին չպիտի բացուէր: Երբեմն այս կարծիքը կ'պաշարէր զիս թէ Բօլին շատ աւելի լաւ կ'յիշէր քան ինչ որ կ'ուզէր խոստովանիլ, և ահա՛ այդ կարծիքը զիս իմ որոշմանս մէջ անսասան կ'պահէր:

Շատ հետաքրքրաշարժ էր զիտեւ թէ ինչ կերպով նէ բա-րեկամական, ընտանի յարաբերութեան մէջ մտաւ ինձի հետ: Կարծես թէ մանկութենէ իրարու ծանօթ էինք, այնքան բնա-կան և անշթոթ էր իր վարմունքն երբ միասին գտնուէինք: Բնաւ չէր գծարէր Բօլին երբ կ'աղաչէի որ զիս իմ մ'ըրտութեան ա-նունս տալով կոչէ, և ոչ առարկութիւն մը կ'ընէր երբ զինք կ'կո-չէի պարզապէս իր անուամբ: Եթէ այս մասին առարկէր, չզի-տեմ թէ ինչ անուն տալով պիտի պարտաւորէի հետը խօսիլ: Թէ և պատուիրեր էի Բրիսիլլաի որ զինք օրիորդ Մարչ անուանէ, բայց պառաւն բնաւ յանձն չառաւ կատարել այս պատուէրս և այս խնդիրը փակեց օրիորդ Բօլին կոչելով և խօսելով ներս հետ:

Օրերը կ'առնէին կ'անցնէին — կենացս ամենէ երջանիկ օրե-րը: Առաւօտ, կէսօրին և իրիկուն միասին էինք, և կարծեմ մեր այս տեսակցութիւնները դրացիներուն հետաքրքրութիւնը կը շարժէին, որ անշուշտ կ'ըարժանային թէ ինչ յարաբերութիւն կրնար լինիլ իմ և այն գեղանի օրիորդին մէջ, որու մօտն էի միշտ:

Շուտով զիտեցի որ Բօլին ի բնէ զուարթ և խնդումբեւս էր: Սակայն դեռ չառ կ'անուխ էր և չէի կարող յուսալ որ այդ

զուարթութիւնն երևան գար, թէև անյոյս չէի որ քիչ ժամանակէն իր նայուածքն, որ տխուր յիշատակներ կ'արտայայտէր, որու վրայ ստէպ մուսլ մը կ'իջնէր, պիտի փայլէր պայծառ։ Մերթ ընդ մերթ սիրալիր ժպիտ մը կ'լուսաւորէր իր դէմքը, և խնդագին բառեր չրթերէն կ'ելնէին։ Թէև՝ երբ բանականութիւնը վերադարձաւ, այնպէս կ'երևէր որ իր եղբօր մահն առջի օր միայն պատահեր էր, սակայն սքոյզ էի որ ժամանակէ մ'ետք պիտի հասկնար Բօլին որ այն ազէտաբեր գիշերէն ի վեր շատ տարիներ անցեր էին։ Այս տարիները մշուշապատ կ'երևէին իրեն, իբրև երազներ կ'երևէին։ Նէ կ'ջանար միտքը բերել՝ անոնց ծագումը փնտռելով, և աւելորդ է ըսել թէ ինչ եռանդով կ'նպաստէի իր յիշողութեանը։

Միաձայն հաւանութեամբ ապագայի վրայ բնաւ չէինք խօսեր, բայց անցեւոյն, կամ այն անցեւոյն վրայ որու մէջ ես դեր մը չունէի, ազատօրէն կ'խօսէինք։ Իր նախորդ կենաց բոլոր դէպքերը նէ լիապէս կ'յիշէր հիմակ։ Նէ կարող էր պատմել ամեն ինչ մինչև այն օրն երբ իր եղբայրը դաշոյնին ներքև ընկաւ — ապա հասաւ մտային մռայլն, ուստի ելնելով ինքզինքը կ'գտնէր օտար սենեկի մը մէջ հիւանդ, օտար հիւանդասւանդի մը խնամատարութեան տակ։

Շատ օրեր անցնելէն ետև միայն Բօլին հարց ու փորձ քրաւ ինձ թէ ի՞նչ դեր ունեցած էի իր ամպամած կենաց մէջ, Նրեկոյ մը կեցեր էինք անտառուտ բլրակի մը վրայ, ուստի կարող էինք ծովը նշմարել, որ մարը մտնող արևուն նշոյլներէն նոյն պահուն ծիրանեգոյն կ'երևէր։ Պահ մը լուռ կեցանք, և ո՞վ կարող էր ըսել որ մեր մտածումներն աւելի ներդաշնակութեամբ չէին արտայայտեր մեր սրտին վիճակն քան ու է յօդաւոր ձայներ, մինչդեռ կ'շարունակուէին մեր տարօրէն և անորոշ յարաբերութիւնները։ Այնարկս դարձուցի երկնից արևմտեան կողմն մինչև որ փալվիւռն նշոյլներն անհետ եղան, ապա դառնալով իմ ընկերուհւոյս տեսայ իր սև աչերն որ ինձ կ'նայէին գրեթէ տրտմազին լրջութեամբ։

— Ըսէ՛ք ինձ, միմեջեց նէ, ըսէ՛ք ինձ ի՞նչ պիտի գտնեմ արդեօք երբ կորուսեալ ժամանակը վերադառնայ։ »

Իր մատերն՝ երբ նէ կ'սօսէր, կ'խաղային ամուսնական մատանիովն։ Նէ դեռևս կ'կրէր այդ մատանին, բայց տակաւին չէր հարցուցած ինձ թէ ինչո՞ւ համար իր մատն էր այն։

— Միթէ վերադառնա՞յ պիտի այդ ժամանակն, Բօլին, միթէ կ'յուսա՞ք որ դառնայ, հարցուցի։

— Կ'յուստամ — կամ նայինք, միթէ պարտաւոր չեմ յուսաւ խնդրեմ ըսէիք ինձ, այդ ժամանակն ուրախութիւն թէ ոչ վիշտ պիտի բերէ ինձ:

— Ո՞վ կարող է ըսել — երկուքն միշտ միասին կ'հասնին: »

Բօլին հառաչեց և աչքը գետինը զարձուց: Յանկարծ վերջստին նայեցաւ իմ աչաց:

— Ըսէ՛ք ինձ յարեց նէ, ինչպէ՞ս և ե՞րբ դուք իմ առջև ելաք — ինչո՞ւ համար ձեր վրայ կ'երազեմ:

— Քանի քանի անգամ տեսաք զիս երբ հիւանդ էիք:

— Ինչո՞ւ համար արթնցայ և դատայ ձեր պառաւ սպասուհին որ զիս կ'սնամէր:

— Ձեր մօրեղբայրն իմ խնամոց յայնձնեց ձեզ, Խօսք տուի հսկել ձեր վրայ իր բացակայութեան ժամանակ:

— Եւ նա չպիտի վերադառնայ երբէք: Նա պատկժը գտաւ իր յանցանքին համար — վասն զի երբ խեղճ պատանին դաշտին մահաբեր հարուածով ընկաւ, նա իր մօտն էր: »

Բօլին ձեռները աչոց վրայ դրաւ, այնպէս որ կարծես թէ չէր ուզեր ախնատես լինիլ ահռելի տեսարանին:

— Բօլին, ըսի, վափաքելով ուրիշ ուղղութիւն մը տալ իր մտածումներուն, ըսէք ինձ ինչպէ՞ս տեսաք զիս ձեր երազներուն մէջ. ինչ երազ տեսաք իմ վրայ: »

Նէ դուք ելաւ: — Երազեցի որ դուք իմ քովս կեցած էիք — ճիշտ նոյն սենեկին մէջ — և թէ տեսաք ոճիրը: Սակայն զիտէի որ այդպիսի բան մը չ'ընար լինիլ:

— Եւ ապա՞:

— Նատ անգամ տեսայ ձեր դէմքը — միշտ կ'ուղեորէր, շարունակ ամպերու մէջ կ'ուղեորէր: Տեսայ որ ձեր շրթերը կ'շարժէին և կարծես թէ կ'ըսէին — « կերթամ ճշմարտութիւնն իմանալու — » այսպէս սպասեցի համբերութեամբ մինչև ձեր վերադարձը:

— Միթէ բնաւ իմ վրայ երազ տեսած չէ՞ք առաջ: »

Հետզհետէ մութը կ'աւելնար. չգիտէի թէ ծառերուն թշխազոյն ստուերն էր որ Բօլինի այտերուն մութ երևոյթ մը կ'տար թէ ոչ կարմրութիւնն էր: Միտոս զայրադին կ'տրուէր:

— Ձեմ կարող ըսել, չեմ գիտեր, մի հարցնէք, ըսաւ նէ այլալոծ ձայնով մը: Ապա նէ յարեց.

— Մութը կ'սաստիկանայ և պաղը կ'սկսի: Դառնանք տուն: »

Բօլինի հետևեցայ: Այնքան սովոր էի ներա հետ անցնել ի-

րիկունն որ հրաւերի՝ անդամ չսպասեցիւ։ Մեր սովորութիւնն էր մէկ երկու ժամ միասին նուագել ու երգել։ Երբ Բօլին իր առողջութիւնը դտաւ, ամենէ առաջ փափար յայտնեց դաշնակ մ'ունենալ։ Նէ կարծելով որ մեծ հարստութեան ժառանգորդ է, բնաւ չէր քաշուեր խնդրելու ինչ որ պէտք կ'զգար և Բրիսիլլաի յատկապէս հրահանգ տուեր էի որ դրամ չխնայէ նէրա հանգստութեան համար։ Ուստի մօտադոյն քաղքէն դաշնակն իսկոյն զրկուած էր տունը։

Բօլին վերստին ստացեր էր իր բոլոր ճարտարութիւնն։ Իր ձայնն անգամ վերագարձեր էր աւելի զօրաւոր, աւելի անուշ քան ինչ որ էր առաջ։ Նորէն յափշտակեց զիս, ինչպէս երբեմն, երբ բնաւ չէի սպասեր իր երգին ահռելի դադարման, կամ բնաւ չէի յուսար որ դուստնին և իմ ճակատագիրս այսպէս սերտիւ պիտի միանային։

Հետեւագէտ շատ զարմացայ, երբ այն իրիկուն դրան սեմին վրայ կենտրոյով ըստւ ինձ.

— Ո՛չ, այս գիշերը Հաճէիք, կ'աղաչեմ, այս գիշեր մինակ իտպիլ զիս։

Բնաւ առարկութիւն չըրի։ Բռնեցի ձեռքն և մնաս բարեւ ըսի։ Մտադիր էի երթալ թափառիլ աստղազարդ երկնից ներքեւ և նէրա վրայ խորհիլ։

Երբ իրարմէ կ'բաժնուէինք տարօրինակ, գրեթէ հանդիսաւ կան կերպով մը նայեցաւ երեսս և ըստւ խաւերէն, վասն զի Բրիսիլլա այժմ ըսց դրան վրայ կեցած էր։

— Կիւլէրդ, միթէ աղթեմ որ անցեալը վերադառնայ թէ ոչ երբէք չյիւեմ դայն։ Ո՞ր միջոցն լաւագոյն պիտի լինի ինձի համար — և ձեզի համար։ »

Եւ Բօլին չսպասեց որ պատասխանս ընդունի, այլ սահեցաւ զնաց Բրիսիլլաէն առաջ, որ կ'սպասէր ինձ կարծելով որ նէրա ետեւէն պիտի երթամ։

— Գիշեր բարի, Բրիսիլլա, ըսի, ես ներս չպիտի մտնեմ։

— Ներս չպիտի՞ մտնէք, Պարոն Կիւլէրդ։ Օրիորդ Բօլին շատ պիտի նեղանայ։

— Նէ յոգնած և անհանգիստ է։ Լաւ ես է որ նէրա վրայ հոգ տանիք։ Գիշեր բարի։

Բրիսիլլա դուրս սեմին վրայ ելաւ՝ դուն իր ետեւէն գոցելով։ Ներկայ պարագային մէջ իր վարմունքէն այնպէս կ'զուլանայէի որ կ'փափաքէր վերստանձնել իշխանութիւն մը զոր կ'զոր-

ծածկը երբ տալիսին մանուկ էի — իշխանութիւն մ'որու չէի անաստեր ցորչալի չափահաս չէղայ: Տարակոյս չունիմ որ Ռրիսիլա կ'փափաքէր օձիքէս բռնել և լաւ մը լուալ զիս: Սակայն նոյն պահուն բաւական համարեց տրամադին սրտմտու թեամբ մ'ինձ ըսել:

— Անշուշտ հիւանդ պիտի լինի խեղճ նորատի կինն, երբ իր ամուսինը կ'ընտելի տուն մը և նէ ուրիշ տուն: Եւ այս տեղ ամեն մարդ հետաքրքիր է իմանալ թէ ինչ յարաբերութեան մէջ էք իրարու հետ — և ինձ տեսակ տեսակ հարցումներ կ'ընեն. իսկ ես արդիւնաժ եմ ըսելու թէ էրիկ կնիկ էք:

— Ո՛հ — դեռ չպիտի ըսէք բան մը:

— Լաւ ես պիտի երթամ Բօլինի, Պ. Կիլպէրդ: Եթէ այս խեղճ կնկան չյայտնէք ամեն բան, ես պիտի յայտնեմ: Այո՛, պիտի ըսեմ թէ ինչպէս տունը բերիք զինք և նէրա հոգատարութիւնն ինձ յանձնեցիք — ինչպէս խնամք տարիք և բոլոր օրն իր վրայ հսկեցիք — ինչպէս նէրա սիրոյն համար տան մէջ փակուեցաք՝ և ոչ իսկ բարեկամի մը դէմքը տեսնելու յանձն առնլով: Ո՛հ, այո՛, Պ. Կիլպէրդ, ես ամեն բան նէրա պիտի ըսեմ, նաև թէ ինչպէս իր սենեակը մտաք և զինք համարեցիք այն վրա տանգալից ուղեորութեան ձեռնարկելէ առաջ, չգիտեմ ո՛ւր: Այն ժամանակ չուտով ամեն բան պիտի յիշէ Բօլին:

— Կ'հրամայեմ ձեզ որ ոչ ինչ չըսէք Բօլինի:

— Ձեր չառ հրամանները կատարեցի, Պ. Կիլպէրդ, և փոյթս չէ եթէ ձեր սիրոյն համար մի հրամանիդ դէմ գործեմ: Այո՛, պիտի գործեմ պատասխանատուութիւնն իմ վրայ առնլով:

Ես նկատեցի որ, եթէ Ռրիսիլա այս բացատրութիւնը տար, ոչ միայն պատմութեանս վիպական մի մասը պիտի իսպառ ջնջէր, այլ և կրնար խնդիրն այնպէս խանդարել որ անհնար լինէր նպաստաւոր կարգադրութեան մը հասնիլ. ուստի հարկ համարեցի արգիլել իր սպառնալիքը: Հին փորձառութեամբ գիտնալով որ այս բարեսիրտ կինը չէր կարելի բռնադատել ալ միայն առաջնորդել, յարմար դատեցի գլուխը զինք: Ուստի ըսի, իրեւ մարդ մ'որ չնոր՝ կ'ընդրէ. —

— Եթէ ձեզ աղաչեմ ու պաղատիմ որ չընէք ինչ որ կ'ըսաւա՞նք, իմ վաղեմի բարեկամուհիս, անշուշտ չպիտի ընէք: Այ՛նքան չառ կ'սիրէք զիս որ իմ փափաքիս հակառակ բան մը չպիտի ընէք:

Բրիտիլա անստատ չմնաց այս աղաչանքիս, բայց թախանձագին խնդրեց որ, կարելի եղածին չսփ չուտ, գործին ճշմարիտ վիճակը բացատրեմ :

— Եւ բոլորովին մի հաւատաք, Պ. Կիլպէրդ, յարեց պատահին, թէ Բօլին ինչ կ'յիշէ և ինչ չ'յիշէր: Այնպէս կ'երևի ինձ երբեմն որ նէ շատ աւելի բան պիտէ քան ինչ որ դուք կ'երեւակայէք: »

Ասլա Բրիտիլա թողուց գնաց, և ես սկսայ ասդիս անդին թախառիլ մտածելով թէ արդեօք Բօլինի վերջին խօսքն ինչ նշանակութիւն ունէի:

Ո՞ր միջոցն է լաւագոյն ինձի համար — և ձեզի համար — մոռնալն թէ յիշէն: Նէ որքան բան կ'մոռնար — ո՞րքան կ'յիշէր: Միթէ իր մատն ունեցած մատանին չէր յայտնած իրեն որ ինք կ'ին մ'է: Միթէ կարող է տարակուսիլ թէ որով կ'ինն է: Եթէ մեր սարօրէն և շոապսից ամուսնութեան վրայ ոչ ինչ չէր յիշեր անգամ, եթէ մեր յետադայ կենաց վրայ զաղափար մը չունէր, դոնէ գիտէր թէ այդ մոռացման ժամանակէն ետք զինք իմ հսկողութեանս ներքեւ գտաւ, դոնէ գիտէր թէ տեղեակ էի իր եղբոր մահուան բոլոր եղբերական պարագայից և թէ հազարաւոր մղոններով ճամբորդութենէ կ'դառնայի, ուղեւորութիւնն՝ որով ձեռնարկէր էի որպէս զի վերահասու լինիմ ազետակի իրողութեանց: Եթէ չէր կարող ամեն ինչ մանր գիտնալ, գէթ միջոցն այն ժամանակ պարտաւոր էր ճշմարտութիւնըն իմանալ: Քանի որ մատանին կ'կրէր, ցոյց կ'տար թէ ու է կերպով նէ ամուսնացած էր: Եւ ո՞վ կ'ընար լինիլ իր ամուսինն եթէ ոչ ես:

Այո՛, մեր ներկայ կացութեան նշանակութիւնն ինքնայայտ լինելով՝ կարծեցի թէ Բօլին ուղիղ եղբակացութիւն մը հանած է այդ վիճակէն և թէ մօտաւորաւ էր այն ժամն երբ պիտի իմանայի որ այդ զիտակցութիւնն իրեն ուրախութիւն թէ ոչ վիշտ պիտի բերէր:

Միւս օրը ամեն բան պիտի յայտնէի Բօլինի, պիտի պատմէի թէ ինչ տարօրինակ կերպով իմ կեանքս իր կենաց հետ կապուած էր: Անհնարին խանդով պիտի պաշտպանէի իմ սէրս: Պիտի ցոյց տայի թէ որքան անմեղութեամբ Սէնէրիի խորհուրդներուն համակերպեցայ — որքան անպարտ էի ներա հետ կարգուելով, մինչդեռ ինք մօային այնպիսի վիճակի մը մէջ էր որ չէր կարող մերժել իր հաւանութիւնը: Այս ամեն բաները նէ պիտի իմանար և ես իմ բերնէն պիտի ընդունէի վճիռս:

Բնաւ փաստ մ'առաջ չպիտի բերէի հաստատելու թէ Բօլին իմ օրինաւոր կիներս է։ Ինչ որ կարելի է պիտի ընէի զգացնելու համար թէ նէ կրնար աղատ համարել անձը։ Սէրը միայն պիտի կրնար զօղել մեզ։ Նիթէ սէր չունենար ինձի համար իսկոյն պիտի բաժնուէի իրմէ, և իր փափաքին համեմատ, պիտի ջանայի կարեւոր միջոցներն ի դօրժ դնել մեր ամուսնութեան կապը խզելու, սակայն թէ անուամբ միայն կրնա մնալու հաւանէր Բօլին, թէ իրապէս կենալիցս լինել փափաքէր, թէ իսպառ ամեն յարաբերութիւն կտրէր ինձի հետ, ես որոշած էի, իր գիտակցութեամբը թէ ոչ, իր կենաց խնամատարութիւնը ստանձնել։ Վաղն, այո՛, վաղն իմ բաղդս պիտի վճռուէր։

Այս որոշումն ընելէ ետե՛ւ՝ պարտաւոր էի երթալ հոնգստանսը։ Բայց քնանալու բնաւ փափաք չունէի։ Վերստին յիշեցի իր վերջին խօսքերն և սկսայ կլոադատել յոյսեր ու երկիրներ որ միշտ տանջանք կ'պատճառեն։ Նիթէ Բօլին գուշակեր էր ճշմարտութիւնն, ինչո՞ւ համար այդ մասին հարցում մը չըրաւ ինձ։ Ինչպէ՞ս երկար ժամեր իմ հետս կրնար նէ անցնել, գիտե՛նալով որ իմ կինս է, և սակայն անգէտ լինելով թէ ինչպէ՞ս իմ կինս եղած էր։ Միթէ իր խօսքն պարտ էր այնպէս մեկնել թէ կ'փոխար որ ամեն բան չիմանայ։ Միթէ աղատութեան և անընդհատ մոռացման կ'տենչար։ Այսպէս կ'խորհէի շարունակ մինչև որ յետին ծայր վճատութեան և յուսահատութեան մէջ ընկայ։

Անշուշտ չատ մարդիկ՝ նման ինձ, տաժանելի դիւեր մ'անցուած են մինչև որ հետեւեալ օրն իմանան թէ իրենց սէրն պիտի ընդունուի թէ մերժուի, բայց անտարակոյս և ոչ մի սիրահար բաց իզմէ ապրած է ընդունելու այդ ծանրակշիռ պատասխանը կնկան շրթերէն, կին մ'որ արդէն իր ամուսինն էր։

Արդէն ուշ էր ժամանակն երբ դարձայ իմ մենաւոր պտոյտէս։ Բօլինի պատուհանին տակէն անցայ և կայ առնելով դէպի վեր աչք մը նետեցի և մտածեցի թէ արդեօք ինքն ալ արթուէն կ'հսկէր և մեր ապագայ կենաց վրայ կ'խորհէր ու կը տնօրինէր։ Ե՛հ, լաւ, վաղն պիտի աղատինք նէ և ես այս անուր ոչ վիճակէն։

Նոյն գիշերը հանդարտ ու տաք լինելով՝ Բօլինի սենեկին պատուհանին վերի կողմը բաց էր։ Հեռանալէ առաջ՝ հով մը, քամածին իզմ մ'եկաւ ինձ։ Վարդ մը քաղեցի պարտիզէն և յաշողեցայ բաց փեղկէն ներս նետել։ Անշուշտ առաւօտուն պիտի

ԿԿ

գտնէր նէ այդ ծաղիկն և գուլա՛ւելով թէ որո՞ւ կողմէ եկած է այն՝ իր վրայ պիտի կրէր։ Եւ այդ քարեգուլակ նշան մը պիտի լինէր։ Տեսայ շերտդոյրի թեթեւ շարժումն երբ ծաղիկն անոր զարկաւ, և առ ահի որ կ'սենսնուիմ, դարձայ և խոյս տուի։

Առաւօտն պայծառ ծաղեցաւ։ Ելայ անկողնէն սիրտս յուսով լի և գիշերային բոլոր երկիւղներս ցրուեցի։ Աներկմիտ էի դըստեւ Բօլին առաւօտս կանուխ։ Ուստի դուրս ելայ որ զինք փնտռեմ։ Նէ ևս նոր տունէն ելեր էր, իմացայ թէ ո՞ր ճամբան բըռնած էր և ետեւէն գացի։

Գտայ Բօլինն որ ծանր ծանր կ'քալէր գլուխը վար ծռած։ Նէ բարեւեց զիս իր սովորական հանդարտիկ անուշաթեամբ, և սկսանք մօտ առ մօտ քալել։ Ի դուր փնտռեցի վարդս, և ինքզինքս մխիթարեցի մտածելով որ թերեւս այնպիսի տեղ մ'ընկեր էր այն զոր նէ չէր կրցեր տեսնել։ Եւ սակայն շատ վշտացայ։

Բայց դեռ աւելի ծանր և տրամադին բան մ'ունէի տեսնել։ Իր ձեռներն՝ որ մերկ էին և մատերը ծալած, ընդ առաջ բըռնէր էր։ Ես Բօլինի ձախ կողմէն կ'քալէի և գիտեցի որ ինձ մօտաւորագոյն ձեռքն չէր կրեր իր մատանիները։ Ոսկի օղակն՝ որ մինչև այն օրն իբրև յուսոյ փարոս մը փայլեր էր աչքիս, այժմ անհետ եղեր էր։ Սիրտս ճմլեցաւ։ Այս բանիս նշանակութիւնն ինքնայայտ էր, եթէ միայն Բօլինի առջի գիշեր արտասանած խօսքերը յիշուէին ու պիտի տարակուսէր թէ ինչ ըսել կ'ուզէր։ Թէև նէ գիտէր թէ իմ կիսն էր, այլ կ'փափաքէր անշուշտ թոթուել այդ լուծը։ Բօլին չէր սիրեր զիս — ճշմարտութիւնն որ հետզհետէ միջապատ անցեալէն դուս կ'ենէր վիշտ պիտի բերէր իրեն — այժմ որ նէ կ'յիշէր, կ'բաղձար մոռնալ։ Մատնիներն մէկդի նետեր էր նէ ցոյց տալու համար, եթէ հնար էր առանց խօսելու, որ նէ իմ կիսն լինելու սահմանուած չէր։

Այժմ ինչպէ՞ս կարող էի խօսիլ։ Տակաւին հարցումս չառաջարկած՝ սլատասխանն առեր էի։ Նէ տեսաւ որ կ'դիտեմ իր փոքրիկ սալիտակ ձեռքը, բայց պարզապէս աչքերը վար առաւ և բառ մը չարտասանեց։ Անտարակոյս նէ կ'փափաքէր որ բացատրութիւն մը խնդրելու նեղութիւնը չտամ իրեն։ Եթէ կարենայի դիմանալ, թերեւ լաւագոյն ընթացքը պիտի լինէր իսկոյն թողուլ Բօլինն — թողաւ հեռանալ վերստին չղառնալու պայմանաւ։

(Շարունակելի)

ԳՈՀԱՐ

Դ.

« Եղեր լմնցեր է », կ'ըսէր, « փայլուն նշան մը », կ'աւետէր ամեն ոք:

Մի քանի օրէ ի վեր հասարակութեան մէջ այս « փայլուն նշանին » վերաբերեալ չըջած փոփսոքը կ'իրանար. արդ օրը « եղեր լմնցեր էր »:

Գառնիկ և Գոհար նշանուեր էին:

Մեծ աղմուկ հանեց այս նշանաւորը, օրերով խօսակցութեան առատ նիւթ հայթայթեց, մանաւանդ կիներն այլևս չէին խօսեր չէնք չնորհք սպասուհիներ զտնելու դժուարութեան վրայ, անուշ եփեցու և չըջող ստոնքներ շինելու վրայ, նորածնութեանց և քղային հիւանդութեանց վրայ. բոլոր այս կրթիչ և հրահանգիչ նիւթերն կարծես մոռցուեր էին, կարգը « փայլուն նշանին » էր, ինչ որ բնական է, զի նշանաւոր մի, մանաւանդ կանանց համար, շահեկան խնդիր մ'է և այս պարագային մէջ նշանաւորներն անծանօթ, անշուք, հասարակ անձեր չէին:

Ուստի ամեն ոք կ'խօսէր, կ'զիճէր, կարծիք կ'փոխանակէր. ոմանք Գոհարը չէին հաւնէր, այլք՝ Գառնիկը. կարգելու աղջիկ չունեցող երջանիկ մայրերն զոհունալ հառաչով մի յարմար կ'զտնէին այս նշանաւորն, իսկ ունեցողներուն վճիռն բոլորովին աննպաստ էր. դեռատի աղջիկներէ շատերն համեստ լռութիւն մի կ'պահէին և այն օրիորդներն, որք տակաւին չէին ամուսնացած այլ անշուշտ օր մի պիտի ամուսնանային, անծեղներ դարձած էին ընդհանրապէս, իրենց համար տղան ալ ի՞նչ էր, աղջիկն ո՞վ էր. մին հարստութեամբ շրջագած մարդ մի, — մարդ, բո՛ւհ, ինչ արհամարհելի անուն, — իսկ միւսն հպարտ, վէս արարած մ'որ ո՞ր զիտէ, ինչ զլուխ պիտի բռնէր այժմ, և այս սիրուն անծեղներն չէին կրնար զսպել թեթև զայրոյթ մի յիշելով Գոհարի այլազան թերութիւններն, անոր պէսլկի նման ցուրտ և անկենդան երեսը և բեղուն ուղեղներու յատուկ ճարտարութեամբ համեմուած նկարադիրներ կ'ընէին բոլոր այս բաներու վրայ:

Թաղոս աղայի անունն ալ բերնէ բերան կ'ըջէր, օրուան մարդը դարձեր էր նա և եթէ թարգմանութիւն մի, Ռէնէնի երկ մի հրապարակ նետած ըլլար ու թմբուկներ զարկած ձիւնապատ լեռներու գագաթէն լսուելու չափ բարձրացայն հըռ չակելու համար, դարձեալ այսքան չափաւ խօսուէր իր վրայ որքան այժմ:

Եւ նա կ'իմառաւորուէր, կուրծքը խրոխտաբար դուրս յընդած՝ կ'անցնէր փողոցներէն առանց ուշադրութիւն ընելու չափ մ'անուշ, քնքոյշ նայուածքներու:

Գոհար չէ երեւակայել թէ գոհ էր Գառնիկ, իր փափաքին հասեր էր, հնչուն ոսկիներու կլոր գումար մի և գեղանի աղջիկ մ'իբրէն խոտացուեր էին և ներքնապէս թէև ուրախ՝ արտաքուստ խիստ զրեթէ խոժող կերպարան մ'առեր էր, հաւանաբար պատկառանք աղքեկու համար իր ապագայ կեսուրին և անոր զգացնելու թէ իր արժանիքն հինգ հազարէն չատ աւելի էր:

Ամեն իրիկուն կ'երթար իր նշանածը տեսնելու և անոր հետ անցնելու այն հեշտին ժամերն յորում սիրահարներ և խօսեցեալներն արագ շունչ կ'առնեն և կ'գուրգուրան, ցած ձայնով կ'խօսին և անհամար խոստումներ կ'փոխանակեն մի առ մի ուրանալու համար ասլա:

Բայց Գառնիկ և Գոհար ոչ ցած կ'խօսէին և ոչ բարձր, զրեթէ բնաւ չէին խօսեր, զի Գառնիկ խօսիլ չգիտէր, Գոհար խօսիլ չէր ուզեր, զի ինչ ըսէր հէք աղջիկը, իր վիշտը բաւ էր իրեն, Գառնիկի ներկայութիւնն անգամ կ'նեղէր, կ'տառապէր զինքը և որքան նէ կ'սրգողէր իր մայրին դէմ՝ որ ստէպ սենեկէն դուրս կ'սահէր խոհեմաբար և զինքն առանձին կ'թողոր Գառնիկի հետ, զի այն ատեն իր նշանածին ցանցառ խօսքերուն պատասխանելու անախորժ հարկին մէջ կ'գտնէր ինքզինքը:

Երբ պտոյտի ելնէին, օտար էին իրարու կարծես, ոչ քովէ քով կ'քալէին, ոչ իրարու երես կ'նայէին և եթէ Գառնիկ պատահաբար խօսք մի թոթովէր, Գոհար միաժամանկ պատասխան մի կ'տար. սակայն բարեբաղդաբար՝ նէ կ'յաջողէր այդ պտոյտներու տաղտուկէն ստէպ ազատիլ՝ գլուխի ցաւ մի, անհանգըստութիւն մի պատրուակելով:

Արդ՝ Գառնիկ անշուշտ կ'տեսնէր իր խօսեցեալին ցրտութիւնն այլ չտեսնելու կ'զարնէր, ինչ միթէ ապօրէ՛ մէր ինք, որովհետև ոչ պրոցէն նոր ելած աղջիկ մ'իբրէն ժպտիլ չգիտէր:

պէտք էր հինգ հազարէն հրաժարիլ, ոչ երբէ՛ք, այդքան անմիտ չէր, Գոհար նորատի էր տակաւին և փոքր առ փոքր անշուշտ պիտի յարէր իրեն:

Անցնէին օրերն և Գոհարի ցրտութիւնն կ'փոխուէր հաւկրութեան, արհամարհանքի և երբ կ'յիշեր թէ քիչ ժամանակէ ամուսնական անքակտելի կապով պիտի միանար Գառնիկին հետ սիրտը թունդ կ'ելնէր, վհատութիւն մի կ'պատէր իր ամբողջ մարմինն և ուժաթափ կ'մնար իր եղած վայրն, կ'զըջջար. դառնօրէն կ'զղջար իր հաւանութիւնն տուած ըլլալուն, այլ աւելի ինչ կրնար ընել, ստիպած էին զինքը և չարաչար ստիպած և ինք թէ և իր բոլոր զօրութեամբ զիմադրած էր, այլ որքան որ զիւրակոր եղէ՞ք մի կրնայ բուռն հովին դէմ զիմադրել, նոյնքան Գոհարի նման քնքոյշ էակ մի կրնայ զիմադրել հայրի մի կամքին դէմ:

Հէ՛ք աղջիկ, այսպէս ուրեմն զեղդ, շնորհդ, խելքդ և անմեղութիւնդ սահմանուած էին մի հարուածով ոչնչանալու:

Յրկու խօսակիցներու մէջ տիրող սառն կ'սկսէր նախ ազդականներու ուշադրութիւնը զրաւել, ապա՝ բարեկամներու և ծանօթներու զարմանք պատճառել և մեկնութեանց տեղի տալ, կային շատեր ալ որ ներքին գոհութիւն մի, թագուն ուրախութիւն մի կ'զգային, սիրուն անձեղիկներու կիզիչ նախանձը այս սառին զովարար ազդեցութեան ներքեւ փոքր ինչ կ'մեղմէր:

Խեղճ Տիկին Ճիւղանեան կ'տեսնէր իր դուստրին վիշտն, անոր թշուառութիւնն, կ'ցաւէր այլ չէր համարձակեր իր ամուսնին խօսիլ, զիտէր թէ պատասխանի տեղ՝ արհամարհական ծիծաղ մի պիտի լսէր և ասկից զատ քիչ մ'ալ կ'յուսար որ ժամանակը — Բանտորի այդ հսկայ սոււնը — հալեցնէր այդ սառն, հարթ էր ամեն ինչ:

Ե.

Բարեկենդանն հասեր է:

Յիմարութեանց այս եղանակին մէջ ամեն ոք կ'աշխատի մուսացութեան մէջ թաղել հող և հնչնուք: Եւ արդարեւ ո՞վ ազատ է հողէ և հնչնուքէ. Եթէ մարդ զրամային հողերէ զերծ

լինի, տնային հոգեր կ'ունենայ. կամ իր կինը պէտքով կ'լինի, կամ իր գործունէ՛լ կուսակց, կամ իր որդին՝ զեղխ. թող որ դրամային հոգէ զերծ լինիլ կ'նշանակէ, նոյն իսկ ամենէ՛ հարուստներու համար տալբեր, մեղ անձանօթ աշխարհի մի պատու կանիլ:

Ենթադրելով թէ կինն ալ իր ամեն պարտաւորութիւնները կատարէ անթերի և ունենայ հանդարտ խիղճ՝ կ'տեսնես թէ իր այրն արբեցող կ'լինի, կամ ազա՛հ, կամ գժու՛ճ ոմն. ասոնք են առտնին փոքրիկ հոգերու մի քանին. հապա բաւական թիւով րօպա չունենալ, ոսթոնհի մի յաջողութիւններն տեսնել, անոր ներքողներն լսելու դատապարտուիլ, ասոնք ալ կ'սկծեցուցիչ, կրծիչ, անցանելի հոգեր չեն կնոջ մի համար:

Արդ՝ բարեկենդանի վերջի կիրակին էր, մեծ ոգևորութիւն կ'տիրէր քաղաքին մէջ, գլխաւոր փողոցներն լի էին բաղմու՛ խեամբ՝ տեղ տեղ խիստ ստուար, իսկ գեղանի դէմքեր, զուարթ ժպիտներ, այլազան գլխարկներ և երփներանգ հագուստներ խիս և գեղեցիկ փուկեր կ'կազմէին ամեն պատուհանի և պատշգամբի մէջ և կարծես կ'ջանային մրցիլ գեղի և հրապոյրի կողմէ:

Դիմակաւորներն՝ կ'երգէին, կ'պարէին, կ'ցատկէին, կ'չաղակրատէին. աստ բժիշկ մի, անդրելի գործիչ մի ձեռքը կ'խոստանար բուժել ամեն ինչ, անդ հարս և զոքանչ բուռն մէծի մի բռնուած՝ դիրար կ'քամահրէին ամենասիրուն բառերով. անդին՝ անկուտի երիտասարդներ կրեսոսներու նման կ'փառաւորուէին, աւելի հեռուն՝ Մենելաս մի քանի մ'անմեղ կիներու տեսակ մ'ընդհատ, անբնական ծիծաղ կ'պատճառէր, վերջապէս ամեն դիմակաւոր կ'աշխատէր մարդկութեան վրայ կեղտ մի քսել պատկերելով այնպիսի անձնաւորութիւններ և սովորոյթներ որք իրականութեան մէջ ամենեւին գոյութիւն չունին:

Եւ ինչ խլեցուցիչ աղմուկ կիներու հեշտալուր քրքրուքները և այրերու քրքիջներն, դիմակաւորներու աղաղակներն և ճիչերն, բոլոր ամբոխին բարձրագոյ կատակներն և քաջահը, ձիերու դուրիւնն և անիւներու թաւալումը, մտրակներու շաշիւնն և կռապաններու կոկորդային շարժէք, չրջուն նուազածուներու չոխիզը և ստահակներու դուռն ու գոչումը խառն և անկանոն ներդաշնակութիւն մի կազմելով օդը կ'լեցնէին տեսակ մի ճօճուն արձագանգով որ կարծես յաւիտեան պիտի տնէր:

Արևն արդէն մարը մտեր էր, ոգևորութիւնն և աղմուկը կ'աւելնար. վերջի օրն էր և հետեւաբար վայրկեան մ'իսկ կորսնցնելն աններելի:

Հայնոցն ալ կ'մասնակցէր ընդ հանուր ուրախութեան: Ճիւղանեանենց տունն շատ հիւր կար. Սուրէնեանենք և, աւելորդ է ըսել, Թադոս աղան ալ հոն էին: Ժամը տասն էր երբ սեղանէն ելան, — զի Ճիւղանեան ի պատիւ իր փեսացուին սեղան մի տուած էր այն գիշեր, — և ամեն ոք զոհ էր ու գուարթ:

Ակներեւ էր այդ սեղանին կատարեալ յաջողութիւնն, կոշնականներէ շատերու այտերն անոյշ կարմրութիւն մ'առեր էին, մի քանի տիկիներու աչքերն փոքր ինչ չափէն աւելի կ'փայլէին, իսկ Թադոս աղան երջանկութեան կատարն հասեր էր:

— Սեղանդ անթերի է, կ'ըսէր նա Ճիւղանեանի, և գինիդ ան . . . անմահ . . . ական, ապ . . . ըիտ:

Միայն թէ Թադոս աղաի լեզուն փոքր ինչ դժուարութեամբ կ'դառնար. և արտեանունքը փակուելու բռնուն տենչով մի կը տոչորէին, սակայն նա տեղի տուող մարդ չէր, ուստի շարունակ աչքերն բանալ կ'փորձէր ու կ'սօսէր:

— Ինչ . . . անմահ . . . ական . . . գինի . . . Շեղրակ աղա . . . ինչ . . . երկ . . . երկնային գի . . . գի . . . գի . . . գին . . . ի, կ'ըսէր նա փոքր ինչ օրօրուելով, երևելի . . . գի . . . գինի . . . քիչ մը . . . չի . . . իչ . . . մը . . . քի . . . իչ մը բերել տայիր . . . Շեչ . . . տակ . . . աղա . . . և ես ալ . . . ես ալ . . . մէկ մատ . . . մէկ . . . մատ . . . երկու մատ . . . մէկ . . . երկու:

— Շատ աղէկ, Թադոս աղա, յարեց տանտէրն ժպտելով, հասկցայ:

— Բայց . . . բա . . . այց . . . մէկ . . . մէկ . . . մէկ . . . երկու . . . մէկ . . . մատ . . . մէկ . . . մատ:

— Հասկցայ, հասկցայ, Թադոս աղա, ոտքի վրայ մի կենար, կ'յողնիս, աւելի աղեկ է նստիս, եկու սանկ նստիր . . . ես ալ քովդ կ'նստիմ . . .

— Ի՛նչ . . . պեժ . . . պեչ . . . պեչ . . . պեժիկ . . . պիտի խաղանք . . . լաւ, լաւ . . . Գոհար . . . թուղթերը . . . թուղթ . . . երը . . . պեժ . . . պեչ . . . պեչ . . . մէկ . . . մէկ մատ . . . երկու մատ . . .

— Ո՛չ, ո՛չ, Թադոս աղա, ըսաւ Ճիւղանեան իր բարեկամը նստեցնելով, ուրիշ օր կ'խաղանք պեղիկը, քիչ մը հանդարտէ:

Երիտասարդ մի, ճիւղանեանի ազգական, ուշի ուշով կ'ուսուցնասիրէր թաղոս աղաի խօսքերն և շարժումներն, պարէ մ'ետեւ այս երիտասարդը, որ մի շատ տարօրինակ գաղափարներ քաղած էր այնպիսի զիրքերէ որք մարդուս միտքը փոքր ինչ կ'ըթացնեն երբ անոնց ոգին թափանցելու և զանոնք մարսելու չափ ուսմունք և բնական ընդունակութիւն չունին, սկսաւ փիլիսոփայել:

— Կ'տեսնէք, ըսաւ կատարելապէս համադրուած ձայնով մի, կ'տեսնէք, Տիկիներ, ահա ուրիշ օրինակ մ'ալ ջղային տկարութեան, եթէ որոնենք այն պատճառներն որք թաղոս աղաի շարունակ պեղիկ երազել կ'տան, պիտի տեսնէք որ իր ջեղերն են, բան մը հասկցա՞ք ըսած էս:

Աքանջելի էր այս վերջի հարցումը, ամեն ոք իր ծիծաղը կը բռնէր, կիներն իրենց շուրթերն կ'խածնէին չխնդալու համար, իսկ նորատի փիլիսոփան կ'արգահատէր իր շուրջը տեսած տըգիտութեան վրայ, նա կ'ըզար իր գաղափարներու ճշտութիւնն և կարևորութիւն և զանոնք ըմբռնել տալու դժուարութիւնն, այլ գեղեցիկ փափկանկատութեամբ մի կրկնեց.

— Բան մը հասկցա՞ք ըսած էս:

— Ո՛չ, պարոն, ըսաւ Զարեհ շէշտելով գոջը:

— Բացատրեմ ուրեմն, ըսաւ փիլիսոփան հանդարտ, բնական ձայնով, ամեն ինչ ջիղ է այս աշխարհի մէջ. — պահ մի մտածելէ ետեւ — ճշմարտութիւն մ'է այս անուրանալի զոր եթէ լրջօրէն ուսուցնասիրէք կրնաք ըմբռնել մարդկային բոլոր ըզգացումներն, որք այնքան տարբեր են — և վերստին խորհեցաւ փոքր ինչ — ջեղերու արդիւնք են. օրինակ, ի՞նչ է սէրն:

— Սրտի մը քաղցը, հոգւոյ մի պէտքը, ըսաւ Զարեհ գրեթէ խստութեամբ:

— Հոգւոյ մի պէտքը, — և փիլիսոփան ծիծաղեցաւ — սէրը, բարեկամ, ջիղ մ'է, ջղային տկարութիւն մ'է, արդահատելի ապիկարութիւն մ'է անզօր ջիղերու ամենափայլուն օրինակն է սէրն և եթէ խնդիրն լրջութեամբ ուսուցնասիրէք . . .

— Ամենեւին սիրած չէ՞ք, պարոն, հարցուց Զարեհ:

— Ա՛հ, պարոն Զարեհ, ցաւալի է ձեր այդ հարցումը, կ'երեւի թէ, ակներև է որ զիս լաւ չէք ճանաչեր, ոչ, պարոն, ամենեւին չեմ սիրած, մարդ երբ գիտէ իր ջիղերն սանձել սէրը նշանակութիւն չունի իրեն համար, ո՛չ, սիրելու չափ տկար չեմ:

Քանուհինգ տարեկան կար ճիւղանանի այս շառաւիղը որ ամեն ինչ լրջութեամբ կ'ուսումնասիրէր և որու մեծ մեծ բառերն՝ այնքան հաճուք կ'ստանաւին, որքան՝ փոքրերն ստակում, և կարելի չէ հաստատապէս ըսել թէ ինք բան մի կ'հասկնար իր ըսածներէն:

Ձարեհ՝ որ փոքր ինչ զգլխած էր՝ չկրցաւ զսպել իր քրքիջը որ փոթորկի մի նման սլայթեցաւ և ուրիշներ ալ հետեւեցան իրեն այնպէս որ պահ մի սրահը թնթաց:

Իսկ նորատի փիլիսոփան՝ աւելի արգտնատած քան վերաւորած՝ քաջութեամբ սրահին մի անկիւնն և ուխտեց — երկու հարիւրերորդ անգամն ըլլալով — այլ ևս չխօսիլ դաս մ'ապուշներու որ ոչ խնդիր մ'ուսումնասիրեւ զիսեն և ոչ ալ ճշմարտութիւն մ'ըմբռնել:

— Ամեն ինչ ջիղ է, կրկնեց Ձարեհ փիլիսոփայական անկիւնըն ակնարկ մի ձգելով և արհամարհական ժպտի մ'արժանալով, ամեն ինչ ջիղ է, բարեկենդանն ալ ջիղ մ'է, մեր ընտանեկան և ընկերական կեանք մի չունենալն ալ թերի մ'է զոր բարեկենդանն չկրնար ընուլ. արդէն բարեկենդանին ամեն ոք կարծես զուարճութեանց և ղեխութեանց գերի կ'դառնայ, ինչ է պատճառն, օրինաւոր զրօսանքի պակսութիւնն, ընտանեկան կեանքի չզոյւթիւն, մեր այրերու թերակրթութիւնն և մեր կիներու անհոգութիւնն:

— Պ. Ձարեհ, բողբեցին տիկիներն, ձերն է բոլոր յանցանքը, այրերունը:

— Ներեցէք այսպէս խօսելուս, բայց դուք ալ յոյժ անհոգ կ'վարուիք, ստեղ պզտիկ ծլութիւններ կ'սիրէք, ո՞վ պիտի հագուի, ո՞վ վեր պիտի ելնէ, դուրս ելնել չէք ուզեր, որովհետեւ հեռու է, պաղ է, տաք է, անձրևոտ է և տունը կ'մնաք, տունը, տունը, միշտ տունը, և — ներեցէք համարձակութեանս — կ'գիրնաք, և կին մ'սխալմա չափէ աւելի գիրնալ բարոյապէս զբռնելէ կ'մեռնի:

Ծափեր և ծիծաղ ընդ միջեցին Ձարեհի խօսքերն:

— Ուստի, տիկիներ, ընտանեկան կեանքէ մի պէտք ունինք և դուք էք անոր հիմը, դուք, տիկիներ, գրաւեցէ՛ք ձեր ամուսինները, հրապուրեցէ՛ք զանոնք, սորվեցուցէ՛ք անոնց որ ժամանակին տուն վերադառնան և առանց ձեզի տեղ մ'երթալ չուզեն գիշերները . . . Բայց, ներեցէք տիկիներ, մեծ-պաշտի թողունք այս խօսքերն:

Այս պահուն Գոհար գեղեցիկ վալս մ'սկսեր էր դաշնակին վրայ և Ջարեհ՝ անկաշող տոկալու երաժշտութեան այս հուսանքին դէմ՝ օրիորդ մ'առնելով գնաց խառնուիլ միւս պարորդներուն մէջ որք արդէն՝ դուրսը՝ մարմարեայ ընդարձակ բակին վրայ կ'սահէին թեթևոտն:

Գոհարէ ետև ուրիշներ ալ անցան դաշնակին առջև և սարերով կամ այլ զուարթ եղանակներով ընկերութիւնն ոգևորեցին. ժամանակ առ ժամանակ դիմակաւորներ ալ եկան որոյց մէջ շատերն մեկնեցան կատակներ ընելէ և ծիծաղ շարժելէ ետև, և մի քանիներն տան արդէն բարեկամ ըլլալով և տան տիրուհիին ստիպումին վրայ հաճեցան մնալ, փոքր ինչ դժուարութիւն ցոյց տալէ ետև համեստօրէն:

Գոհար սովորականին պէս տրտում չէր այն գիշեր, իր դէմքի վրայ կ'փայլէր կէս ժպիտ մի և ինք բաւական կ'խօսէր ամենու հետ, գովելի էր իր այս ընթացքը դի ցոյց կ'տար հիւրերն պատուասիրելու փափուկ ճաշակ մի: Թէև հէք աղջիկը տխրելու էական պատճառներ ունենար, թէև դառնութեամբ լի էր իր սիրտը բայց ասկից չէր հետևեր թէ իր բարեկամուհիներն և հիւրերն պարտ էին մասնակցիլ իր տրտմութեան, ուստի կը ծածկէր իր վիշտը չհետևելով այն դաս մի փայլուն և փափկասիրտ կիներու օրինակին որք սովոր են անձնական դժբաղդութիւններով զգաղեցնել իրենց բարեկամներն, ինչ որ ինքնամոլութիւն մ'է. ինքնամոլն շարունակ կարեկցութիւն կ'ստանայ առանց երբէք կարեկցելու և ինքնամոլութիւնն եթէ կ'նուաստացնէ մարդը, կ'սպաննէ կիներ: Աղատ էր Գոհար այս ակասէն, դժբաղդ էր խեղճ աղջիկը, այլ ինք միայն գիտէր զայն:

Իսկ Գառնիկի ձայնն ամենևին չէր լսուեր, կ'երևի թէ նոյն իսկ երկնային — Թադոս աղաի ոճով — գիշին աղդեցութիւն ըրած չէր իր վրայ և մի անկիւն նստած՝ կ'աղաղակնա՞ր, մեծարանքներուն կ'սպասէ՞ր, թէ ոսկիներու վրայ կ'մտածէր, յայտնի չէ՛:

Այս գիշերն անցեր էր երբ դուռն զարնուեցաւ և սահնէ մ'ետև սրահը մտաւ դիմակաւոր մի:

Գնչուհիի մի նման ծպտած էր և երկար փայտի մի վրայ յենլով՝ յառաջացաւ ծանօրէն:

— Բարիկուն, պարոններ, բարիկուն, տիկիներ, նէ ըսաւ դանդաղ ձայնով մի, և ինչ սիրուն աղջիկներ կան հոս, թո՛ւ, թո՛ւ, թո՛ւ, Աստուած պահէ՛ զանոնք — և գնչուհին մեղ-

մորէն թքաւ երեք անդամ որպէս զի սիրուն օրիորդներն աչքի չգան:

Իսկ սիրուն օրորդներէ մի քանիներ չիկնեցան զդալով և ըմբռնելով գնչուհին խօսքերու ճշմարտութիւնն:

— Ես ո՞վ եմ — յարեց գնչուհին մի հարցումի պատասխանելով և դառնօրէն ժպտելով — ես ամպերու զաւակն եմ, անունս է Զինա, կ'ապրիմ լեռերու գագաթը, կ'սօսիմ ամպերու և աստղերու հետ, կարող եմ բազմ նախ, ասպզան գուշակել, օրհնել, անիծել. բայց ձեռքդ — շարունակեց Զինա օրիորդի մ'ուղղելով իր խօսքը — ձեռքդ բաց, սիրուն աղջիկ, որ բազմ նախ, հո՛ւ այդ պէս. բայց ի՞նչ քնքոյշ թաթիկ մ'է այս, ի՞նչ կակուղ, փափուկ, սպիտակ թաթիկ . . .

« Թաթիկիկին » արիւնհին կարմրեցաւ և իր միւս թաթիկով երեսը ծածկեց համեստօրէն և փոքր ինչ խնդաց:

— Մտիկ ըրէ՛, աղջիկս, յարեց Զինա, երիտասարդի մը սիրահարած ես, այն ալ՝ քեզ, այլ ծնողքդ չեն ուղեր ուստի ձեր փոխադարձ սէրն ամենեկին օգուտ չունի, քանի որ դու չես որ ամուսնոյդ հետ պիտի անցնես ամբողջ կեանքդ՝ հապտ ծնողքդ:

Ամեն ոք իրարու երես նայեցաւ:

— Յիմար է, ըսին ոմանք:

— Կ'զաւանցէ, փոփոսցին այլք:

— Բայց, արիացիր աղջիկս և սիրէ՛, մինչև վերջը սիրէ՛, այլ ի՞նչ հրապուրելի թաթիկ — կնկնեց գնչուհին պատրաստուելով համբուրել զայն, այլ օրիորդ քաշեց իր ձեռքը:

— Այդ ի՞նչ է, հարցուց Զինա:

— Դաշնակ, պատասխանեցին մի քանի ձայներ:

— Դաշնակ, զարմանալի բան, ի՞նչ է այդ դաշնակ . . . ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, լռեցո՛ւր այդ սպիտակ ակռաները, լռեցո՛ւր, — գոչեց Զինա Գոհարի երեսին որ կարճ եղանակ մի սկսեր էր նուագել՝ բացատրելու համար — բաւ է, հասկցայ ի՞նչ է դաշնակը, սատանաներու բնակարան մ'որու՝ բնակիչներն կ'փափաքին մուգել, գերել մարդկային սիրտը, այլ Զինան, ամպերու զաւակը՝ կ'նախընտրէ, լսել որոտում, հովերուն սոյլը, բուերու վայոմբ:

— Իսկ այս ո՞վ է, վերստին հարցուց գնչուհին:

— Այդ . . .

Եւ քահ քահ մի բրդաւ սրահին սկզ:

— Այդ մարդ մ'է, Զինա:

— Յրար մ'ըսեցէ՛ք:

Այս ծրարը ոչ այլ ոք էր րայց միայն Թադոս աղան որ՝ սուրբի մի նման խորունկ և խաղաղիկ՝ կ'ննջէր, իրօք ալ ծրարի կ'նմանէր իր զիրքին մէջ. Թեաթոռի մի վրայ կ'ծկեր էր, իր թևերն կռնակի ետև կորսուած և գլուխը ծածկոցին մէջ թաշած. ծածկոցը վերցուցին և զէմքը՝ կրակի պէս կարմրած՝ երեւան ելաւ. իր կիսաբաց բերանէն ներդաշնակ հռչակէն մի կ'ելնէր. Գրեթէ ոչ ոք զիտեր էր անոր ննջէն:

— Ինչ մուշ մուշ կ'քնանայ. այս մարդն անպատճառ ամուրի է, ըսաւ Զինա:

Այս զիտողութեան վրայ մի քանի ամուսիններ մեղմիկ հառաչեցին, և ոմանք ալ իրենց ծնօտը չոյեցին անտարբեր հոգիներ առնելով:

Իսկ տիկիներուն հետաքրքրութիւնն հետզհետէ կ'աւելնար և կ'փափաքէին զիտնալ թէ ո՞վ է Զինա իրապէս:

Թադոս աղան կամաց կամաց բացաւ իր աչքերն, զանոնք չփեց, իր չուրջը նայեցաւ ասլուծեամբ, դարձեալ չփեց և յանկարծ ոտք ելաւ:

— Զարմանալի բան, ըսաւ, կ'երեի թէ քունս տարեր է:

Եւ տեսնելով թէ ամեն ոք զինքը կ'զիտէր ու կ'ծիծաղէր:

— Ի՞նչ չուրջս կեցեր երեսս կ'նայիք, դռնեց, քնացայ, ամօթ է քնանալը. ի՞նչու թող տուիք որ քնանամ:

Եւ ցած ձայնով մի քանի ուրիշ բառեր ալ արտասանեց — բառարանէն:

— Մի՛ սրղողի՛ր, յարեց Զինա փաղաքօրէն, մի սրղողի՛ր եւ կու բաղղղ նայիմ:

— Այս ո՞վ է, ուսկից ելաւ, աղջիկներու բաղղը նայէ՛. ես ոչ ամուսնացած եմ ոչ ալ ամուսնանալու միտք ունիմ. ամուսիններու բաղղը նայէ՛. րայց անոնք ալ, եթէ բաղղ ունենալին, չէին — Մեղայ տէ՛ր, — չէին կարգուեր:

— Թադոս աղա՛, բողբոջին տիկիներն միարան:

— Ի՞նչ է, Թադոս աղա՛, ի՞նչ է, ահա ես եմ Թադոս աղան և ըսածս կ'կրկնեմ եթէ կ'ուզէք, սո՛ւտ է ըսածս, երբ կ'ձգէք որ մարդ մ'աթոռի մի վրայ քնանայ սէտք էք պատրաստ լինիլ անոր հետևանքներուն. Գոնէ բան մը տուէք որ աչքերս բացուին, ջուր մը, հեղուկ մը տուէք, ջուրն ալ գործիս կ'գայ. . . բաւ է որ խառնուած լինի ուրիշ ու եւ է. . . հեղուկով, այսինքն, ըսել կ'ուզեմ, Տէր Աստուած, կ'սպասե՞ք որ բացատրեմ: Մեր ժամանակը, որ երէկ ըսել չէ ոչ ալ առջի օր, մեղմէ մե-

ծերն եթէ բառի մ'առաջին վանկը արտասանէին, մենք ոչ միայն մնացորդ վանկերն՝ հապա անկից ետեւ զալիք բառերն ալ անմիջապէս կ'հասկնայինք, բայց հիմա՛, Աստուած հասնի, միտքերն ալ, աղջկանց մէջքերուն պէս, բարակցած են:

Գնչուհին մի քանի ուրիշներու ալ բաղդը նայեցաւ և երբ կարգը եկաւ Գառնիկին «սքանչէի ախորժակ», քացաղանչեց, «ձուկ, հնդկահաւ, երէ, կաքաւ . . .

Գառնիկ ունքը պոստեց:

— Մի սրղողիր, բարեկամս, շարունակեց Զինա, ոսկին ալ կ'սիրես և կարծեմ նշանուած ես . . .

Հոս, Գառնիկի համբերութիւնը հատաւ:

— Իրաւ. լեռն ինչպէս իմացար թէ նշանուեր եմ. հրաշք մ'է այդ:

— Բուերը պատմեցին ինձ այս արտասովոր դէպքը, վստիքսաց Զինա Գառնիկի ականջին. բայց, չգիտեմ ինչու, բուերը դժգոհ կ'երևին այս նշանուածէն:

— Իսկ դու ալ համը վախցուցի՛ր, գոչեց Գառնիկ բարկութեամբ:

— Այս ինչ թթու բնասորութեան տէր մարդ է, միմեաց դիմակաւորն, բուերը իրաւունք ունէին:

— Թութը դո՛ւ կեր կամ բուերուդ կերցո՛ւր և ձեռքս ալ ձգէ. բաւական անհամ են կատակներդ:

— Առ քեզի համեղ կարկանդակներ ուրեմն, միմեաց գընչուհին հեզնօրէն՝ տեսնելով երկու սպասուհիներ որ մեծ ափսէներ բռնած ներս մտան այս սահուս:

Անցաւ Գառնիկի բարկութիւնը. մեծարանքներուն զրաւիչ տեսքը հանդարտեցուցին զինքը. իր սիրտն ամոքեցաւ. ժպիտ մի շողաց իր շուրթերուն վրայ և զոհունակութեան հառաչ մը արձակեց մեղմիկ:

Տիկին Ճիւանեան և Գոհար մեծարեցին հիւրերն, նաև գընչուհին՝ որ զաշնակին մօտ՝ գետինը տեղաւորեր էր:

— Այս կարկանդակները շինողին մատերը համբուրեմ, ըսաւ վերջինն, քիչ մ'ևս կ'ըրերես, աղջիկս. Աստուած քիւրապատիկը ասայ, շատ համեղ են, այնպէս չէ՞, այո՛, այո՛, սա՛ անկիւնի պարոնն ալ համակարծիք է ինձ և, աղջիկս, անոր պնակն ալ դատարկ է, անոր տար առաջ և ապա ինձ:

Գառնիկ — որ էր անկիւնի պարոնը — թէև ի սրտէ երախտաղէտ զգաց առ Զինա, այլ իր դէմքը սրղողում արտայայտեց:

Երբ Գոհար գնչուհիին պնակ մ'եւս բերաւ թեթեւ յուզում մի կրեց:

— Արիացիր, Գոհար, ըսաւ զիմականորն ցած ձայնով, դըժբաղդութիւնդ գաղտնիք մի չէ, բայց ամեն ինչ անցաւոր է այս աշխարհի մէջ, ո՞վ դիտէ . . . :

Այլ անկարելի էր խօսակցութիւնը շարունակել առանց ուշադրութիւն հրաւիրելու:

Պահէ մ'ետեւ գնչուհին ոտք ելաւ մեկնելու:

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ, ձեր ցոյց տուած լաւ ընդունելութենէն, կարկանդակներն ալ սքանչելի էին և եթէ չէք հաւտար ինձ անկիւնի պարոնին հարցուցէ՛ք: Աստուած վարձատրէ ձեզ: Կ'երթամ լեռս քաշուիլ և խօսակցիլ իմ սիրական բուն բուս և աղուաներուս հետ: Մնաք բարև:

(Շարունակել)

ՄԻԼՐԱՆ ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ

ՆԱԽԱԽՆԱԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

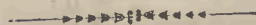
Երկնագան սուրբ փառաց բարձունք փողփողենի
Անմատոյց են անդուստ հէք, տըխեղծ մանացուի,
Անտի Մեծն Ենովա քերովբէիքն հրգօր
Որոտայ բիւր ազանց պատգամ խրոխտ, անաւոր:
Ի յուր պատգամին այն՝ անդունք կան ի յակճիւ,
Յորս Եակք բազմագլի՝ միշտ՝ վխտան ցան Ե. ցիր,
Ձերք մըջիւնք, որք յուզին ի տես սարքոռագին
Երկրանոյով ժայռի, որ գայ վերուստ ուժգին:
Հատանին բույ առ. բույ անդարձ վըճիռք մանու.
Եւ չարեաց Եւ բարեաց ի դողումն անարկու,
Ձի՛ անքնին են այդպէս հրգօր կամք Անեղին
Հունաւոր մեր մտաց անճշայելի ինքնին:
Եւ ծընունդդ զուգահետ գան լընույ հետ ընդ հետ
Բզտեղին նոյն բափուր, արարածոց անհետ,
Աստ՝ հորեկաց խնձեղք, անդ՝ վայիւր մանացուաց
Փոխն ի փոխ արձագանգ տան դաշտաց Լ. նովտաց:

Վարէ Նա բոն է բոնն, անեզր աղօսողօրն
 Դերիմաստ հանճարով՝ զըթութեան երկնային,
 Առանց Նորա բռնոյ մի տերեւ վափկախնամ
 Զի շարժիր զօրութեան դիպուածոց ինքնական:
 Անեղ շանրք է ամարոպք վերին, յըղորդալի
 Բերեն ի յայտ գոռ սաստ մեծի հըրամանի,
 Յորմէ հէք արարածք խռճալին ահաբէկ
 Այլ յո՞ երբան որ Նա ջըկարէ գալ երբէք,
 Մախանք ընդվայրաքալ է լուսանք ըստորին
 Զերկնի անճառ կամար ի գուր բախել ճգնին,
 Ուր Անմահն լուսոյ պաշտի ի հրեշտակաց
 Քաղցրը մայնիւ երգոց, «սո՛ւրբ, սո՛ւրբ Տէր զօրութեանց»:
 Նովաւ բըռչունք երգեն, վտակք գնան կարկաչուն
 Եւ բիւր ծաղկունք ծլին բըփսց մեջ հեշտասուն,
 Նովաւ լայնատարրը ավէեանք մշտակաց
 Ահագնագոյց մայնեն, Աստուա՛ծ, Աստուա՛ծ, Աստուա՛ծ :

Կ. Պոլիս 1891

Ապրիլ 12

Ա.ԴՈՒԱՐԴ

ԱՐԵԻԱԴԷՄ

Մինչ շրջի մեջ պարտիզի,
 Տրտում տխուր ես խորհէի,
 Աջքիս զարկաւ անուշ ծաղիկ
 Որ ժպտել նա բուէր մեղմիկ:
 Արեւադեմ էր այն փայլուն,
 Որ կ'երեւէր ինձ պէս խոնուն,
 Եւ յոյս ու յոյս կարծես փնտռէր,
 Արեգակին որ մար մտնէր:
 Գացի իր մօտ կամաց կամաց,
 Որ բոյրն առնէմ եւ լինիմ լաց.
 Երբ ծաղիկն այն ջիջ զգայուն,
 Պարզեց քերքերն իբրեւ ստուն:

Եւ քրքռալով կուգէր ըսել,
Ինչո՞ւ համար զինք չեմ քաղէլ.
Իր այս յոխն, յուրջ հրաւերին,
Թո՛ւան մատուցրս եւ զինք առին.
Եւ բաժակին համբոյր տալով,
Ըսի իրեն տամկած աչքով:

Ունիմ ես մի չքնաղ հոգի,
Հեռու, հեռու ոյլ մօտ մ'սրտի,
Իրրեւ պատգամ քեզ տի դրկեմ
Որ իմ աղերս ներա ուղղեմ:

Արի՛ զնա, Արեւադէմ,
Գնա՛ խօսիր իմ Անուշիս,
Թե՛ ինչպե՞ս, գերդ յուսոյ մի ճեմ,
Օղապար դու ելնես բռիս
Իր բոյնին մէջ խնդրես մի կայ
Իր հրաշագեղ ծոցին վրայ:

Գնա՛ խօսիր զու հենն ի հեւ
Փոփսալով անուշաբոյր,
Թե՛ ինքն է այն ոսկի արեւ
Առ ուր ծաղիկդ հեզիկ համբոյր
Կը դարձընէ միշտ իր երես
Որ մի շնորհ իրմէ առնես:

Այո՛, ըսէ դու անվեհեր,
Որ իմ սիրոյս հրավառ բողբոջ
Վարեն նայի յառևտ յերեր
Երկին ի վեր միշտ ի դողդոջ,
Յուսալով իր շիկնոտ շրթն
Մի խօսք, մի ձայն, հեշտ սրտաշեն:

Իսկ եթէ դու յանկարծ զգաս
Թե՛ ներս սիրտ խնդիւ տրովէ,
Կամ քե՛ քաղցր մի պաշ ստանաս
Որ շրթերդ հասկ նէ կնքէ,
Եւ քեզ քողու զարմանահար
Մի՛նջես ին զայս շուտ ոգեսպառ:

Ո՛հ, այն առէն՝ էրբ քեզ տեսնեմ
Պայծառ սիրուն ծոցին վերայ
Պիտ ըզգամ քե երջանիկ եմ:
Պիտի ցնծամ, ըսեմ հասայ
Քու շուքիդ տակ քեզ օրհնելով:
Տի մունջ մընամ՝ այդ համբոյրով:

ՉԼՈՅՐ

ՄԱՅՐ ԱՌՈՐԱՆ

Երջանիկ մանկիկ, ո՛րքան կը տենջամ
Քաւանեղ անուշ, անդորր կենցաղիդ:
Ո՛հ, պանի՛ր, պանի՛ր դու միշտ յարածամ
Խաղաղութիւնն որ կը տիրէ մէջ սրտիդ:
Դու կը ննջես, բիւր հոյաքես երազներ,
Հեգիկ ընկերներ, քնած Մորփէի
Կը ներկայեն քեզ անոյշ նկարներ,
Մինչես որ զարթման քու ժամդ հասնի:
Կը բանա աջունիդ, կը նայիս դու հօրդ,
Որ ուրախ առ քեզ վազէ մեծարայլ:
Կը բերէ քեզ շուտ ի ծոց քա մօրդ,
Եւ երկուսին քեզ կ'օրէն հոգեզմայլ:
Ընտանեացըդ դո՛ւ յոյս սէր նորածին,
Քու ժպտիդ մէջն է իւր ճակատագիր,
Թէ՛ ճակտիդ վրայ խինդ, ծիծաղ փայլին
Քեզ բոյոր դէմքեր բացուին համակիր:
Թէ երբեմն սրտեդ հառաջ մի բըռի,
Չունիս բնաւին Լրկար, մեծ վիշտեր:
Ձի կը տեսնեն որ բերանըդ ժպտի
Այն պահուն իսկ որ հոսին արտասրբներ:
Երջանիկ մանկիկ, սրբան կը տենջամ
Քաւանեղ անուշ, անդորր կենցաղիդ:
Ո՛հ, պանի՛ր, պանի՛ր դու միշտ յարածամ
Խաղաղութիւնն որ կը տիրէ մէջ սրտիդ:

Թ. Բ. Ն. Ս.

ՊԵՐԳԵՆ

ԺԵ՝ ՏԱՐԵԴԱՐՁ

ԳՍՀԱՅԱԼՈՒԹԵԱՆ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ-ՀԱՄԻՏ Բ.
ՄԵՐԱՊԱՆՄ ԿԱՅՍԵՐ ԹՈՒՐԻՈՑ

Քանի բարերազդէ են Օսմանեան Պետութեան բազմազան հաւատարիմ ժողովուրդներն որ Օգոստոսիան Սպտ-իւլ-Համիտ Բ. Կայսեր հովանոյն ներքեւ օրէ օր կը յառաջադիմեն ու կ'զարգանան կրթական, տնտեսական, առևտրական և երկրագործական ձեռնարկներու մէջ և կ'օրհնեն այն վեհապետն որ անդուլ կ'հսկէ իրենց բարօրութեան համար: Ուստի զարմանք չէ եթէ Նորին Վեհափառութեան դահակալութիւնն իրեւ նախախնամական բարիք նկատելով, Անոր տարեդարձն այնքան երախտագիտական ջերմ զգացմամբ կ'տօնեն ամեն կողմն, եռանդազին մաղթանք ուղղելով առ ին մեր սիրեցեալ և իմաստուն Դահակալին արեւշատութեան համար: Այս մաղթանքն այնքան անկեղծ և սրտաբուխ են որքան անդնահատելի են Նորին Վեհափառութեան մեծ հողին, հեռատես քաղաքականութիւնն և մանաւանդ այն անհուն սէրն զոր կ'տածէ իր ամեն կարգի և աստիճանի հպատակներուն համար: Այս ընդհանուր բարեմաղթական որոտումներուն կ'միացնէ իր տկար ձայնն և Ս. Մահմադ և սրտագին կ'զոչէ — յաւէտ կեցցէ՛ Մեր Վեհապետ ՍՊՏ-ԻԻԼ-ՀԱՄԻՏ ԽԱՆ:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԼՈՒՄՈՒԹԻՒՆ

Շատ դժուարին է, չըսենք աններելի, Աղգին ներկայ վիճակն պատկերել, թող իսկական, նոյն իսկ հարեանցի ճիշտ գծերով: Այս դժուարութեան պատճառներն կը բնան լինիլ ներքին ու արտաքին: Ժողովուրդն այնքան վարժած է քող ձգել իր բուն կայութեան վրայ և վերջ քան թէ վարն ապրիլ, լրագրութիւնն այնքան հակամէտ է ամեն ինչ քողարկել ու հասարակութեան ինքնասիրական միտումները դգուել ու փայփայել՝ բաժանորդներ աւելցնելու կամ կարգախօսի մը համակերպելու համար, որ կարծեաց այս տաղակալի միօրինակութեան և պատգամային հրատարակութեանց մէջ մեծ յանդգնութիւն պիտի համարուէր ճշմարտութեան ակնարկել ազգային խնդիրներու մասին: Քննադատութիւնն ոմանց խոտելի է, և խօսքը մեղի կ'պակսի, եթէ ոչ գրելու նիւթն և փափաքը: Միւս կողմէ՝ խնդիր մը լաւ ուսումնասիրելու համար պարտ է իր զանազան կողմերը ի նկատի առնուլ: Այժմեան եղանակն է սովորաբար ազգային ունէ խնդրոյ լոկ մի կողմը շօշափել և միւս կողմերը մութը թողուլ կամ այլազոյն, չըսենք սուտ գոյներով նկարել: Բոտ մեղ լաւ ևս է մութը թողուլ ոմանց ջիղերը չգրգուելու համար քան թէ ստութեան քարոզ լինիլ:

Ահա այս տեսակէտով մի քանի համառօտ խորհրդածութիւններ ունինք ընել Աղգին ընդհանուր կայութեան վրայ:

* * *

Եթէ՝ ըստ ընկերաբանից, ընկերական վիճակը կուտակ մ'է (agregat) զանազան անհատներու միութիւն մ'է, ունենալով իւրաքանչիւրն իր յատուկ գործարանն ու պաշտօնն, նման մարդ կային մարմնոյն՝ որու ինքնաշարժ

մասերն կենաց գոյութեան կ'ձկտին, պարտ է հետեւնել ուր՝ երբ այդ կուտակն անջատուի, երբ մասերն բաժնուելով մէն մին իր ոյժն կ'սպառէ չանսպատակ, կաղմալուծութիւն յառաջ կ'գայ՝ որու վախճանն է մահ:

Այսպիսի կաղմալուծութեան մ'առջև մեզ կ'երևի գտնուիլ երբ աչք մը կ'նետենք աղբային մարմնոյն վրայ: Կաղմալուծութիւն ընտանեկան, եկեղեցական, աղբային, հո այնքան աւելի զարմանալի կ'թուի որքան կարծես թէ ինքնաբերաբար կ'կատարուի:

Մեր յօդուածին նպատակէն դուրս է մի առ մի ծանուանալ այս կաղմալուծութեան գործին վրայ: Եթէ ընտանիքը, եկեղեցին ու ազգը միանգամայն կ'տառապին այդ հիւանդութեամբ, որովհետեւ այդ երեք հիմնարկութիւններն մեր մէջ իրարու հետ սերտիւ կապուած են, պատճառն ինչ կրնայ լինիլ եթէ ոչ բարոյական դժուար ման չգոյութիւն, օրինազանցութիւն և հետեւապէս պարտազանցութիւն: Այդ պարտազանցութիւնը կ'ճարակի թէ վերին և թէ ստորին դասերու, թէ հոգևոր և թէ աշխարհային իշխանութեանց մէջ և ընդհանուր կանոն մը կ'դառնայ ստէպ կրկնուելով, և սովորական ու բնական իրողութիւն մը կ'դառնայ, ուշադրութեան անարժան: Այնպէս որ եթէ մերթ ընդ մերթ ձայն մը, բողոք մը լսելի լինի և օրինաց խտուրթիւնն ի գործ դնելու վտախաք մը տեսնուի ձեռնհաս իշխանութեան կողմէ, ընդհանուր զարմանքն ամենուն միտքը կ'պաշարէ և հին անկանոնութիւններ մէջ կ'բերուին իբրեւ վատտ նորն արդարացնելու համար: Այս պատահական կամ քմածին արդարադատութեամբ ամեն անհեթեթ և աղքատիւս իրողութեանց առջև բաց դուռ մը կ'մնայ, ինչպէս թէ վարչային, թէ ընտանեկան, թէ եկեղեցական հին ու նոր գործողութեանց մէջ անպակաս են օրինակները: Ընտանիքը կ'տառապի անկանոն ամուսնութեանց և օտարութիւն խառնակ յարաբերութեանց երեսէն, եկեղեցին կ'տառապի իր պաշտօնէից անհոգութենէ և աշխարհային վառամոլութենէ, և Ազգը կ'տառապի ընտանեաց և եկե-

ղեցւոյ քայքայումէն: Վասն զի չէ կտրելի, մանաւանդ հայոց արդի դրութեան մէջ, այդ երեք տարրերն իրարմէ անջատ նկատել և միոյն խանդարումն միւսին անգնաս համարել: Երեքն ալ մի և նոյն նպատակին, այս է հայութեան բարոյական և իմացական զարգացման պարտին ձկտիլ հաստատեալ օրինաց համեմատ, իւրաքանչիւրն իր սահմանին մէջ կատարելով իր յատուկ պաշտօնն: Սակայն երբ այդ պաշտօններն իրարու հետ կ'շփոթին, կամ երբ ինքնուրոյն, առանց ներդաշնակութեան կ'գործեն, կ'գործեն առանց ի նկատի առնելու հանրային բարոյական և յառաջդիմութեան շահերն, կը գործեն մի միայն անձնական նկատումներ ու փափաքներ գոհ ընելու, այն ժամանակ կազմալուծու թեան զիտակցարար կամ անգէտս կ'նպաստեն:

* * *

Աղբի մը գոյութեան և տեականութեան պայմանները բաղմուղի մի են: Այս պայմաններուն մէջ էական կարևորութիւն ունին իր միջավայրը, իր նիւթական, բարոյական և իմացական կարողութիւնները: Եթէ ասոնցմէ մին պակսի կամ հանրային բարօրութեան անմասն դնուի, իր յառաջդիմական նպատակէն կ'չնզի և իր էութիւնը կ'վտանգէ: Այս վտանգն աւելի մեծ, աւելի ըստպառնական երևոյթ մը կ'առնու երբ ունենալով հանդերձ նիւթական ամեն նպաստաւոր տարրեր, ունենալով հանդերձ նիւթական գործունէութեան, ճարտարութեան, հարստութեան և զիտութեան հայթայթած ամեն միջոցներն իր գոյութեան պաշտպանութեան համար, զուրկ կ'գտնուի այն ստորոգելիներէն որ կ'կազմեն բարոյական շօրութիւն որ ֆիզիքական շօրութեան ու ժգնութիւնը կ'տասնապատկէ: Այս բարոյական տարբերներն են ուղղամտութիւն, անկեղծութիւն, արդարութեան ու ճշմարտութեան սէրն, յատկութիւններ՝ որ պարտին առգործած լինիլ աղքատին բնաւորութեան մէջ:

Եւ իրօք՝ Ազգ մը կրնայ շատ ճարտար, շատ ճոխ, շատ գիտուն լինիլ, կրնայ անբաւ դանձերու տիրանալ և հագին մեքենային զօրութիւններ շարժման մէջ դնել, բայց եթէ այդ զօրութեանց զսպանակն, բարոյական արիութիւնն, կոտորի, եթէ այն ազգին այլ և այլ մասերուն մէջ նախանձու, անվտանգութեան և նենգութեան ոգին սպրդի, եթէ միութեան, արդարութեան և համերաշխութեան զգացմունքն տկարանայ, եթէ անձնական կրօնից, ատելութեան գերի, առաթուր կոխէ ամեն նուիրական բաներն, ազգային շահ, իրաւունք, արժանիք և պատիւ և գձուծ ու վատ հաշիւներու զոհէ իր ապագան, եթէ վերջապէս խարէութեամբ, զրպարտութեամբ և մատնութեամբ նոյն Ազգի անդամներն զիրար խածած են, մուրոտ են ու հալած են, այդպիսի Ազգի մը կեանքն չկրնար տեականութեան պայմաններն ունենալ:

Ազգ՝ դիւրին է եզրակացնել աստի թէ որքան աւելի նուաւ, որքան աւելի թշուառ դրութեան մատնուած կ'լինի ժողովուրդ մ'երբ արդէն նիւթական և իմացական մեծ զօրութենէ զուրկ, երբ երկրիս այլևայլ կողմերը ցրուած, երբ տարբեր բարուց, սովորութեանց և օրինաց ենթակայ, դէթ չզօրացներ այն հիմնարկութիւններն որ իր բարոյական էութեան նեցուկներն պիտի լինին, չմշակեր այն բարոյական հանդամանքն որ ինքնութեան էական յատկանիշներն են, չամրագնդեր այն կապերն որ իր ազգութեան պահպանութեան զրաւականներն են, այլ թոյլ կ'տայ որ իր կենսական ոյժերն սպառին անմիութեան, անտարբերութեան և նենգածէտ աղդեցութեանց մէջ, այլ կ'հաւանի որ իր միտքը ստուծեամբ, իր բնաւորութիւնն խարէութեամբ տողորուն, իր ամենէն նուիրական հիմնարկութիւններն օտարամոլութեան ապաստաններ դառնան:

* * *

Եթէ ի նկատի առնուի հայ ժողովրդեան արդի վիճակն դժուարին պիտի լինի անոր զուգակշիռ մը գտնել:

Անշուշտ կան ժողովուրդներ որ զանազան օտարոտի կլիմայի և օրինաց ենթակայ են, կան որ հալածական կ'արտաքսուին իրրեւ անբան էակներ երկրէ երկիր, կան որ անդուլ հալածմանց կ'ընկուն, բայց իրենց աղքային, կրօնական յատկանիչներն անվթար պահելու, իրենց էութեան պայմաններն անվեհեր պաշտպանելու բարոյական բնիկ զօրութեան մը զգալի փորձերը ցոյց կ'տան: Միայն հայն է որ իր բացառիկ դրութեան մէջ բացառիկ երեւոյթ մը կ'ընծայէ իր գոյութեան պաշտպանութեան մասին: Մէկ կողմէ կ'տեսնենք թանձր տգիտութիւն մ'որու վրայ, դարերէ ի վեր, ճշմարիտ լուսաւորութեան ոգին դեռ ևս զգալի ներգործութիւն մը չէ ունեցած զանազան պատճառներով որ կ'ծագին յառաջդիմական օրինաց անգիտութենէ, տգիտութիւն՝ որ իր հետ կ'բերէ աշխարհային իրերու թիւր գնահատումներ, և աղէտալի մոլորութիւններն ու մոլութիւններ որ հիմնովին կ'խանդարեն ազգի մը գոյութեան պայմաններն: Միւս կողմէ կ'նշմարենք կերպ մը լուսաւորութեան շառաւիղներն որ պարզապէս այդ մոլորութիւններն ու մոլութիւնները մոռցանելու բնութիւնն ունին և ռամկին աչքին փոշի փչելու: Ոչ նուազ աննախանձելի է հայոց նիւթական հարստութեանց վիճակն, հարստութիւններ՝ որ տեղ տեղ յափշտակութեան, տեղ տեղ վատ մատակարարութեան և անօգուտ և օտարաբուն ձեռնարկներու, տեղ տեղ չռայլութեան և ցուցամոլութեան կ'մատնուին, դուն ուրեք հանրային օգտակարութեան նպատակի մը ծառայելու:

Իրաց այս տիւր վիճակն աւելի ևս կ'ծանրանայ երբ Ազգին բարոյական բնաւորութեան հետ կ'թուլնան նաև անոր էութեան հիմնական կապերն համարուող ընտանեկան, եկեղեցական, կրօնական ու կրթական կապերը, որ օրէ օր կ'մոչին մինչեւոր ի սպառ քակուին ի շնորհս այն անտարբերութեան, օտարամոլութեան և ստրկամտութեան որոց սատար կ'գտնուին շարունակ նորօրինակ դիւլանագիտութիւն մը, խտրական արգարտօտիւթիւն մը,

Մի՛ շատ վատահիւր այն անձին որ ամեն բան կ'զովէ. հուսզ
վատահիւի է այն որ ամեն ինչ կ'պարտաւ. և հուսզագոյն այն
որ ամեն բանի անտարբեր է.

ԼԱՎԱՏԷՐ

Հասակի, բնատրութեան և զգացմանց տնհաւատութիւնը
շատ ազեւտալի պատահարներու կ'ներարկէ ամուսնութիւնը.

ՄՈԼԻԵՐ

Ապիրատ մը սիրել ոչ ինչ սիրել է.

ՊԼՈՏ

Սուկ տեսական է սէրն որու աղբիւրն երախտագիտութեան
զուտ զգացումն է.

Ք.

Համո անգամ կեանքն կ'երեւի երկարատեւ հաւարկութիւն մը
որու բեկորներն են բարեկամութիւնը, փառն ու սէրը

ՏՆ. ՍԳԱԼԷ,

Մտային հանգիստ սրտի վիրաց դեղն է.

ՆՈՅՆ

Սիրոյ մէջ ինչ որ առնուլ քոյլ կ'արուի աւելի արժէ ունի բան
ինչ որ կ'արուի.

ՍԷՆ

Հուս բարձրացող մարդիկ դիւրաւ կ'բաղկանան.

ԼԱՄԱՐԴԻՆ

Կեանքը կերակուր մ'է որ ախորժելի կ'դառնայ իր համեմին
պատճառաւ.

Վ. ՀԻԿՈ

Քանի տխուր է այն զգայուն և մտացի կնոջ կեանքն որու ա-
մուսինը լոկ Հարայի որկորն ու Միտասի տկանջներն ունի.

Ք.

Ամեն ժողովի մէջ կայ միշտ սպուշներու խումբ մ'որ մայե-
լով կ'ենտեւի վերջին խօսողին.

ԼԱՊՈԻԼԷ

Սէրն է որ էապ'ո ամեն բնկերական տնհաւատութիւն կը
ջնջէ.

Ք.

Կենաց դառնութիւնները կ'մեղմին սիրելով ինչ որ ամուշ. շք-
հորհալի և ոգեւորիչ է.

ՆՈՅՆ

Յիմարն կ'հանցուի այս սուրբօգելիներով. կ'բարկանայ առանց
պատճառի. կ'խօսի առանց օգտի. կ'վատահի առանց հանցելու.

ՏՆ. ՌՕԼԱՆ

Կան մարդիկ որ կ'սկսին ապրիլ երբ պարտ էր տալելէ դադ-
րիլ, կամ ապրիլէ դադրած են սկսելէն առաջ: ՊՅՍԻԷ

Անցան տապեաական դարերն եւ յաջորդեց հաշուագէտներու
եւ շահադէտներու դարը: ՊՐԲ

Հատ ահագամ խեղդերը սրտագին մտերմութեամբ կ'կապուին,
նման մանր բաւուտներու որոց բազմանդի ոստերն իրարու զօղ-
ուած են: ՇԵՆՍԴԻՆ

ՏՐՍՄԱԽՕՍՈՒԹԻԻՆ *

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒ ՎԲԱՅ

ՀԵՂԻ ԵՒ ՀԵՂԻՆԷ

Բ.

Հեղի — Շնորհակալիք ձեզ, օրիորդ, որ թիւրիմացութեան
վերջ տուիք, այնպէս որ այժմ կարող եմք մեր խօսակցութիւնը
չարունակել անշիտի՞ մեր բնատուր ատենասպետութեամբ:

Հեղինէ. — Այո՛, կարող էք, պարոն:

Հեղի. — Ուրեմն՝ կարելի չէ՞ ուրանալ, որ մեր ընտանկան
և ամուսնական պայմաններն, նոր քաղաքակրթութեան բեր-
մամբ, հետզհետէ կ'փոխուին և նահապետական օրինաց զօրու-
րութիւնն ինքնին կ'կործանի:

Հեղինէ. — Խնդիր՝ զոր պիտի հաճիք անշուշտ ապացուցանել,
պարոն:

Հեղի. — Ի՞նչ հարկ. կան հարցեր այնքան ինքնայայտ որ՝ ա-
պացոյցի կարօտ չեն: Ասոնք քանաձևելն լուծել է՝ Բայց քանի
որ ապացոյցներու կ'կարօտիք, դիւրին է փորձն ընել:

Հեղինէ. — Խնդրեմ, փորձեցէք. մեր խելքն այնքան սուր չէ:
Միւշն այս կ'ենկատեմ որ քաղաքակրթութեան չուքին տակ,
լուսաւորութեան պատրուակաւ շատ անգամ մեր նորեւելի ե-
րիտասարդներն կրից, շահասիրութեան և ապօրէն աղատու-
թեան մը մոլորմունքն կ'ընան սքողել և անբարի հանել:

* Տե՛ս Յուսիս ամաթիւ:

Վասնզի, թո՛ղ երկնային, ո՞ր դրական արդար օրէնքն, ո՞ր ճշմարիտ քաշաքարթութիւնը կ'թոյլատրէ որ, ինքնապաշտպանութեան զգացմունքը աածող ազգ մը, զգացմունք՝ որ ընդածին է նոյն խի վայրենի ժողովրդոց մէջ, իր էութեան, իր սերնդեան, իր ապագայի հիմերը քայքային՝ ընտանեկան պատուարը քանդելով։ Ո՞ր օրէնսդիրը երբէք իր ազգին պատուէր մը տուած է թէ՛ տաճարութիւնը, կրօնական կամ քաղաքային, անբնական, պայմանադրական բաներ են, և իբր այն՝ անհաստատ, յարափոփոխ։ Թէ մարդիկ աշատ են այդ լուծն երբոր կամին և ինչպէս որ կամին առնուլ, թոթովուել և ըստ քաջ ամուսնական և ընտանեկան կասը քակել ու վերանորոգել։ — Այսպիսի օրէնք մը չէ թէ անասնային, վասն զի անբաններն ալ ունին իրենց նախասիրութիւններն, այլ հրէշային պիտի լինէր, ամեն ընկերական վիճակի և մանաւանդ ազգային գոյութեան կործանում պիտի բերէր։ Եւ սակայն հարեանցի ակնարկ մը մեր տոհմային արդի ամուսնական կապակցութեանց և սիրայի յարաբերութեանց վրայ, բաւական է ցոյց տալու որ այդ աղղաւեր ճամբուն մէջ սկսած են մտնել մեր երիտասարդներն, սկսած են արդէն ոչ միայն ընտանեկան շրջանէն հեռի դեղերիլ, այլ և անհեթեթ, խառն, անբանաւոր և օտարօտի խնամութեանց մէջ մոլորիլ, իրենց սիրտն ու քսակն օտար էակներու թեթևակի նուիրել, և այսպէս հայկական արեան արատ բերել, հայկական սերնդեան կորուստը պատրաստել։ Եւ մեր խմաստուն երիտասարդներն այս հակադրային ընթացքը արդարացնելու համար, բազմալեզուութեան խոշոր ու փայլուն բառը կ'յորջորջեն։

Հեղի. — Բնոր, սուր են ձեր սլաքները մեզի դէմ, հայ երիտասարդութեան դէմ, աղիւս օրիորդ, այլ չեն վիրաւորեր, նախատակին չեն հասնիր, վասն զի շատ տեսական են, թէ և կըսեն թէ կիներն դործնական ոգի ունին։ Զեղ լսողն, և ձեզ լսելը մեծ հաճոյք մ'է . . . :

Պատաս. — (Կ'էսէս)։ Մէկ հոգին ուրիշ կողմէ կ'վրաւորի, կարծեմ։ Աղջիկն աչքը խածած է։

Հեղի. — . . . պիտի կարծէ թէ հայք ոչ տուն ունին և ոչ ընտանիք։ միայն հասարակական խումբ մը կ'կազմեն գնչուներու կամ հին Սպարապետոց պէս։ Եւ ինչո՞ւ։ վասն զի տեղ տեղ ամուսնութիւններն՝ ըստ ձեզ, ապօրինաւոր են, տեղ տեղ խառն, և ընդհանրապէս նուազ։ Բայց միթէ աստի կ'հետեւի՞ որ մոլուկութեան մէջ ընկղմած է հայոց սերունդն՝ որ հետզհետէ կ'հատնի։

իմ կարծեօք՝ ձեր երևակայութիւնն աւելի կ'ստի քան թէ ձեր միտքն ու սիրտը . . . : Ինչպէս ասորէն, նոյնպէս խառն ու ջանցառ ամուսնութիւններն իրենց պատճառներն ունին զատ զատ, օրինական, տեղային, տնտեսական և, եթէ ներքին է ըսել, քաղաքակրթական, բառ մ'որ բաւական կ'ըրորօքէ ձեզ, թէ և արդի քաղաքակրթութեան ընտրելագոյն զաւակներէն մի էք . . . :

Նոյն Պատան. — Բաժն է. երթալով մարդն, ինք կ'այրի . . . :

Հեղի. — . . . եւ անոր յայլուն նշաններն ձեր սրտին, ձեր մտքին, ձեր հազուստին ու կապուստին վրայ ակներև կ'երևին: Իրաւ՝ ասորէն, այսինքն մեր եկեղեցական կանոնաց ներհակ ամուսնութիւններն ու բաժանումներ կան մեր մէջ, և տարա-կոյս չկայ որ պիտի շարունակուին, բայց մի՛ սրղողիք եթէ ըսեմ, թէ զարմանալի է որ չեն այնքան բազմաթիւ որքան որ ներքին է յուսալ . . . :

Հեղին. — Ներքին՞ է յուսալ, և ինչո՞ւ համար:

Հեղի. — Սա պարզ պարզառաւ, կ'կրկնեմ, որ ժամանակները յոխուած են: Այժմ ծնողք չեն որ կ'ընտրեն հարս մը իրենց յատուկ գեղեկցութեան տիպարին համեմատ, որ էապէս երկար մագերու, կամարած և ունքերու, խոշոր սև աչերու վրայ կ'կայանար, այլ պատանիներն ուղղակի կ'ընտրեն կենակիցներ որ սիրտ, խելք ունենան . . . :

Հեղին. — Նա մանաւանդ ոսկի . . . :

Մերսէնի մը. — Սիրեմ լեզուդ, աղջիկս, չստ աղւոր ըսիր. ոսկիին զատ բան չիտուող չկայ հիմա:

Հեղի. — Եթէ գտնուի ոչ ոք կ'մերժէ ոսկին, բայց կարևորն է պատանիին համար շնորհալի վարմունք, վարժ լեզու, գրաւիչ ձեւեր . . . :

Ուրիշ մերսէնի մը. — Կ'ողորեմ . . . :

Հեղի. — Հին ատեն անապատ պատանին առ հասարակ ոչ աչք, ոչ սիրտ, ոչ կամք ունէր իր բռնասէր ծնողաց առջև, որպէս զի տեսնէ, տեսակցի, սիրէ ու գրաւէ, ուզէ ու կատարէ, այլ կանուխէն ինչ որ վճռուէր հայրական իշխանութեան կողմէ պիտի ընդունէր իբրև կին, և այնքան կ'շտապէր զայն ստանալ որ եթէ քօղաւոր կապրի մ'ալ տային չպիտի մերժէր: Միթէ այս գրութեան մի հետևանքը չէ՞ որ ցարդ չստ գաւառացի պատանիներ կ'մոռնան կին ու զտալի անգամ, երբ օտարու.

թեան մէջ նորանշան և իրենց Խաճաճներն ըստ իրենց անձնական
կրօններ տեսներն . . . :

Օրէնք Ժ. — Որպէս թէ մերիները չառ կ'յիշեն, թէ և հե-
ռու ալ չեն . . . :

Հեղին. — Հետեապէս ծնողք բաւական մասնակ ունէին ոչ
միայն ամուսնական միութեան պայմանները քննելու, տաներէ-
ցին հարց ու փորձ ընելու, և եօթն պարտն մատերու վրայ օրն ի
բուն համբերու, այլև, չմոռնանք այս չափու հետն ալ, իրենց
վիճակին և գործին յարմար, այսինքն տոկուն, կորովի, չարքաւ
և աշխատասէր հարսնացու մը դնելու, որ կարող լինի բնոյ կրել,
փայտ կտրել, արօրը քշել և ծոյլ ամուսնոյն աջ թևը լինիլ:
Այժմ, ընդ հակառակն, պատանի ու օրիորդ աղատ են, դէմ
առ դէմ կ'ենեն, կ'սօսին, կ'պարեն, իրարու կ'համակրին, կը
գրակցին, կ'սիրուին, երաշներ կ'տեսներ, յատակադիմներ կը
յօրինեն, առանց ծնողաց գիտութեան, և ամեն բան եփեղծ
են, կ'որոշեն որ միանան եթէ սէրն երկուստեք անկեղծ է,
անպայման է, կամ կ'բաժնուին, եթէ սիրոյ հետ նոր պայման
ներ կ'առաջարկուին :

Զայն Ժ. — Ըսէք, բացէ ի բաց ոսկին պայմանն ըսէք:

Հեղին. — Քանի որ այսպիսի ազատութիւն մէ կ'վայելեն մեր
պատանիներն ու օրիորդներն, կրնայ պատահիլ, բնութեան ու
բուն սիրոյ բերմամբ որ եօթն պարտն անառ առնուի և շրջ, ե-
րեք իջնէ, պարագայ մ'որ այժմ ստէպ կ'պատահի, որ այնքան
աղմուկ ու գայթակղութիւն չպատճաւեր և զոր քան մեղաւորի
լուսամբիտ, աւելի յառաջադէմ և բնախօսական ու առողջապա-
հիկ օրինաց աւելի հմուտ մողովուրդներ իրրե անխուսելի ըն-
դունած և իրենց օրինադրին մէջ ներմուծած են: Ինքնին մարդ-
կային բնութիւնն նմանօրինակ է ամեն տեղ և հայերն գերե-
նալին էակներ չեն, կարծեմ, որ բնութեան յուզմանց գիտա-
դրեն: Հետեապէս քարիւղն ջրով, վառօղը կայծով մարել, ա-
հագին ովկէանու դէմ պատուարներ դնելու կ'մանի սիրոյ
փոթորիկներուն դէմ հին աւանդական օրէնքներն իրրե թումբ
կանգնելու յաւակնութիւն ունենալ: Այդ թումբերն անզօր
են միշտ և ստէպ աւելի կ'զայրացնեն կիրքերն, երբ ճշմարիտ
սէրն է որ չանթեր կ'արձակէ ու կ'որոտայ:

Մարդկային օրէնքը չեն յաւիտենական, այլ բարուց, սովո-
րութեանց և մտաւոր յառաջդիմութեան հետ կ'փոխուին, ինչ-
պէս մի չառ կանոններ որ դարերու ընթացքին մէջ ինքնին կամ

օրէնսդրին միջոցաւ քննուած են՝ իրրեւ դժպտեհ ու անդ որ-
ժադրելի։ Նոյնպէս պարտ է մեր ամուսնական կտրգադրու-
թիւններն կտրեւոր փոփոխութեան ենթարկել, որպէսզի մի
շատ անօգուտ վէճեր, դատաստաններ, պատիժներ վերնան և
օրինաց յարգը պահուի՝ շարունակ սուսիւր չկոխուելով։

Հեղինէ. — Նոր չէ, պարոն, այդ տեսութիւնդ ամուսնական
օրինաց մասին։ Թեթեալի կ'ըսուիք մեր հայրապետներու դը-
րած սահմաններու վրայ, սահմաններ, որ շատ իմաստուն են,
որ ընտանեկան սրբութիւնն անարատ, ազգականական յարա-
բերութիւնները մաքուր պահելու նպատակ ունին և համաձայն
են բնախօսական և բժշկական սկզբանց։ Արեւակցական միու-
թիւններէ ինչեր կ'ծնին շարունակ կ'տեսնենք։ Բայց մարդիկ
դո՛ւ չեն իրենց վայելած անսահման ազատութենէ. կ'փափաքին,
ձեզի պէս, ընդարձակել այդ սահմանն և մօտաւոր ազգական-
ներու մէջ, թերեւ եղբոր ու քրոջ մէջ իսկ, բնութեան և դի-
տութեան դրած արգելքը բառնալ։ Մինչև ո՞ր պիտի տանիք
ազդապղծութիւնն։

Հեղինէ. — Մուռ կ'մեկնէք իմ միտքու Առաքարիս հին կամ
նոր, միշտ քանաւոր է։ Անհրաժեշտ կ'համարուի արդի կանո-
նաց բարենորոգումն։ Այս է խնդիրն որ ցարդ անլուծանելի
մնալով՝ զանազան զեղծմունք կ'շարունակուին ընտանեկան շր-
ջանի մէջ։ Միթէ կարծէք, օրիորդ, թէ հին ժամանակ անդ ո՞յ
էին այդ զեղծմունքն որ գաղտնի և ի մթան կ'գործուէին։ Մի-
թէ չկային ազգակցական բուռն սուփանք հակառակ հայրուպե-
տական օրինաց, զոր կ'պաշտպանէք։ Կային, այլ լոյս չէին տես-
ներ և այնքան աղէտալի էին որքան որ ծածուկ կ'ծարակէին։
Մեր նպատակն է որունք տալ ինչ որ բնական օրինաց համե-
մատ ներքի և ինչ որ աններքի է։

Բայց տակաւին չաւարտեցի խօսքս։ Ամուսնական խնդրոյն
միս կողմերն ալ պիտի չօջալինմ։

Զայնէր. — Ուշ է ժամանակն։ Շարունակութիւնը պարտ է
թողուլ ուրիշ զիջերուան։

(Շարունակել)

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԱՆԿՄԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Բարիդի Աշտարակէ հանրէս անուն պարբերականին մէջ Պ. Ս. Հանրը ամերիկացին յօդուած մ'ունի հետաքրքրաշարժ որով կ'համեմատէ Միացեալ-Նահանգաց տնտեսական և քաղաքական դրութիւնն Եւրոպայի վիճակին հետ և շատ օգտաւէտ դասեր կ'հանէ: Նա շատ իրաւամբ կ'յայտարարէ նախ՝ թէ Ազգի մը քաղաքակրթութեան և յառաջդիմութեան աստիճանն որոշելու լաւագոյն միջոցն է համեմատել դաստիարակութեան համար ըրած ծախքն պատերազմական ծախուց հետ: Ապա յառաջ կ'ընէ մի քանի վիճակադրական ծանօթութիւններ ցոյց տալով մէկ կողմէ թէ Եւրոպական երկիրներ որքան ստակ կը ծախսեն հանրային կրթութեան համար և միւս կողմէ՝ որքան ազգային պաշտպանութեան համար: Գերմանական պետութենէ սկսելով՝ Պ. Հանրը կ'ըսէ թէ հասարակային վարժարաններու համար (ի բաց առեալ համալսարաններն որ մասնաւոր օժանդակութեամբ կ'մատակարարուին) միայն չորս 10 միլիօն տոլար յատկացած է պետութեան գանձէն: Այս աննշան գումարին դէմ տարեկան 185 միլիօն տոլար կ'ըպխուի զինուորական և նաւային ծախուց համար: Աւստրիա-Հունգարիոյ մէջ բանակին և նաւատորմիցին համար 64 $\frac{1}{2}$ միլիօն տոլար ծախք կ'լինի տարին, մինչդեռ դաստիարակութեան համար լոկ 2 $\frac{1}{4}$ միլիօն տոլար սահմանուած է: Իտալիոյ կացութիւնն շատ աւելի ողբալի է, վասն զի Հումպերդ Թադաւորին հպատակները գրեթէ 90 միլիօն տոլար տարին կ'վճարեն երկրին պաշտպանութեան համար, և սոսկ 4 միլիօն տոլար հասարակային կրթութեան համար: Ֆրանսա յաջորդ սերնդեան համար աւելի զոհողութիւններ կընէ, թէ և հանրային դպրոցներու համար յատկացած գումարն (21 միլիօն) շատ անբաւական է և զարմանալի հակապատկեր մը կ'ընծայէ 181 միլիօն տոլարի հետ՝ որ պատերազմական և նաւային ծախուց համար կ'սպառին: Ռուսիոյ վիճակն այս մասին կարծուած էն աւելի քաջալերական է, թէ և ոչ այնքան գոհացուցիչ ընկերարան իմաստասիրին առջև: Ռուսիա կրթական գործին կ'նուիրէ գրեթէ 17 միլիօն տոլար տարին, քառասպաւնիկ աւելի քան Իտալիա, թէ և միւս կողմէ իր բանա-

կին և նաւատորմին համար կ'ծախսէ 209 միլիօն տոլար: Մինչև անգամ Անգլիոյ մէջ զարմանալի տարբերութիւն մը կ'տեսնուի, վասն զի բանական ու նաւատորմը 156 միլիօն տոլարի կը նստին տարին, մինչդեռ չորք 24 միլիօն տոլար հանրային կըրթութեան յատկացած է — համալսարաններէ զատ որ իրենց յատուկ հատոյթն ունին: Սակայն կրթական նոր օրինաց նայելով այս գումարը պիտի բարձրանայ ապագային մէջ: Աւելեւ ախորժակը կ'ներկայէ Սպանիա, ուր բանական ու նաւատորմը կ'սպառեն 100 միլիօն տոլար, իսկ կրթութիւնը միայն 1 1/2 միլիօն տոլար:

Այս իրողութիւններէն Պ. Հանըր սա եզրակացութիւնը կը հանէ թէ՛ քսաններորդ դարուն Նւրոպա չլիտի դրէ՝ բնաւ մրցիլ թէ՛ տնտեսական և թէ՛ քաղաքական գերակշռութեան նկատմամբ Միացեալ-Նահանգաց ղէմ, որ սպառազինութեանց ահագին բեռին ներքեւ ճգնուած չէ և հետեւապէս կարող է ժողովուրդին կրթութեան համար մեծ գումարներ նուիրել: Ամերիկեան Հանրապետութեան նախատարր պայմաններուն հետ բաղդատելով՝ Նւրոպայի կացութիւնը կարելի է նմանցնել քընալըճի մարդու մը վիճակին, որ՝ իր վտանգին անգիտակ, տան մը սեպածն տանիքին վրայ կ'քալէ: Ահաւի պիտի լինի իր զարթուն, վասն զի անկարելի պիտի լինի մէկ կողմէ պատերազմի անդունդը չզլորիլ, կամ միւս կողմէ ընկերային յեղափոխութեան անհունաւոր փոսին մէջ:

ԿՈՐԼԵԻՈՐ ԱԶԴ.

Պաշտօն և գործ դնելու յուսով զանազան քաղաքներէ շատ ազգայինք, այր, կին, ծեր, պատանիք և երիտասարդ, շատ անգամ թողով իրենց հայրենիքն, ընտանիքն, և զբաղմունքն յուսալից կը դիմեն ի Զմիւռնիա ուր իրենց յոյսն ի դերև ելլելով կը մնան անգործ, անասլուօտ և անպաշտպան, և պանդոկայետի, նստարաժաճառի սլարտուց տակ կը դիմեն յԱռաջնորդ տրան, և գործ խնդրելու պատրուակաւ կը մուրան ապրուստ,

ճանապարհի ծախք և վճարմունք իրենց պարտուց, որոց փոխարէն իրենց մարդահամարի տոմսակցն և զգեստեղէնքն զըրաւուած են պահանջատեսարց կողմանէ:

Իրաց այս վիճակին մէջ Վարչութիւն և Տնտեսական Խորհուրդ չեն կարողանար իրական դարման տանիլ, որովհետեւ այդ թափառաշրջիկք քաղաքիս ուսմանական լեզուին և ներքին հանգամանաց անտեղեակ զանուէրով միայն չինութեանց մէջ, որ ամեն ժամանակ չպատահիր, և տեղական չէ, քարկիր կամ ջրկիր ըլլալէ վատ ուրիշ որ և է գործի ոչ յարմարութիւն և ոչ արժէք ունին: Միւս կողմանէ ևս քաղաքիս գործերն կարի սահմանափակ լինելով՝ այդպիսիք յետին թշուառութեան մատնուած, յուսահատ և անճարակ ուր ուրեմն կը խնդրեն Առաջնորդ արանէս վերադարձնել գիրենք իրենց հայրենիքը: Սոցա պէտք եղած գումարն եթէ տրուելու ըլլայ, Ազդային արկղն պէտք է գումարներ տուժէ նոցա անխելքութեան համար, և որ արդէն զժողովութիւն կը կրէ տեղացի աղքատաց գէթ անհրաժեշտ պիտոյքներն գոհացընելու:

Ազդային Վարչութիւնս չկարենալով ուրիշ կերպիւ առաջքն առնուլ այս անխելք և անիրաւ պանդխտութեան, որ երթալով կը շատնայ և արդէն անտանելի դարձած է, վերջնականապէս որոշած է չընդունիլ վայնպիսիս յԱռաջնորդարան, չտալ նոցա դրամ և ոչ իսկ լսել նոցա թախանցանաց:

Սոյն յայտարարութիւնը հայ թերթերու մէջ հրատարակել տալով Ազդային Վարչութեան նպատակն է ամենուրեք լսելի ընել զայս, որպէս զի այդպիսիք կանխաւ տեղեակ լինելով ըզգուշանան անպատրաստ և անապրուստ դիմելէ ի Զմիւռնիա:

Խնդրենք, Մեծ. Խմբագիր, բարեհաճեցէք սոյն կարեւոր աղղն քանիցս անգամ հրատարակել Ձեր պատուական թերթին մէջ կանխաւ ընդունելով Ազգ. Վարչութեան յարգանաց և շնորհակալեաց հաւատարմքն:

10 Օգոստոս 1891

Զմիւռնիա

ԵԱՐԱՅԻՆՈՐԳ ԱՐԱՆ

Ազդային Վարչութիւն

ԿԶԻ

ԹՂԹ ԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կ. ՊԵՒՆ, 25 Օգոստոս 1891

Բարեկամ, Մարդ կապիկէն թէ ոչ կապիկը մարդէն սերած է, ահա հրատապ խնդիր մ'որ ժամանակէ մ'ի վեր ուղեղները կ'յուզէ: Տարվինի դրութեան հակառակ՝ շատեր կ'հակին երկրորդ ենթադրութեան, այսինքն թէ՝—կապիկը մարդէն սերած է: Ապացոյց է՝ անհերքելի փաստ մ'ունին հակադրութեանը: Այստեղ թէ անթիւ դարերէ ի վեր չէ տեսնուած կապիկ մ'որ մարդ դառնայ բարեբախտութեան օրինօք, մինչդեռ ամեն կողմը կ'վիտան կապիկներ որ երբեմն մարդ ի՛նչ էին և որ հետզհետէ կ'բազմանան: Ուրեմն մարդկութիւնը կ'կատարեւազործի, չէ թէ վարէն վեր, այլ վերէն վար, վասն զի ով կարող է պնդել թէ կենդանիներու թագաւորութեան մէջ կապիկութիւնը կատարելութեան մի նշանաւոր ձեւը չէ: Կապիկային կարծիքն ալ այս հիմնաւոր ենթադրութեան ոյժ կ'տայ: Ահա տես սա պարհեշտ, ուղիւ և հեղ մարդն որ իր գործով կ'զբաղի, ուրիշ վնաս չունի, մրջիւնի վրայ կ'ոխելու կ'վախնայ, իր պարտիքն անթերի կ'կատարէ և ձեռքէն եկած բարիքը կ'ընէ իր նմաններուն: Իր հոգւոյն պէս պարզ է և իր հազուստը: Սեթեթ չըգիտէ: Կունակը հաստ վերարկու մը ֆնտած է, լայն կօշիկներ ոտքը հագած, նոյեան տաբատով մը սրունքը ծածկած, երկար մօրուս մը մինչև կուրծքն իջած՝ կ'երթեկէ տունէն չուկայ և չուկայէն տուն, հեռի աղմուկէ, կիրքէ, զուարճութենէ և լոկ ուսմանց անձնուէր, պարապոյ ժամերը կ'անցնէ մեծ հեղինակներու ընկերութեան մէջ: Լաւ, այդ մարդն ուր որ երթայ այս ձայնն իր ականջին կ'հասնի. — Ի՞նչ անբան արարած, ի՞նչ աւանակ, ի՞նչ անդրջնեղեղեան կենդանի — Արդ՝ այս վճիռն արձակողներն ո՞րիչ ձեւ, ուրիշ կերպարան ու տարազ, ուրիշ վարք ու բարք ունին: Կուգէս ուրուագրեմ մին: Ահա, երկու տանի է թէ և, այլ կ'ծեքծեք, կ'գլորի, կ'սողայ, մանաւանդ երբ իգական մը տեսնէ: Սրբեմն կ'քալէ և ստէպ կ'պարէ կանգուն կամ պառկած իր մատերուն վրայ որ սրածայր փայլուն կօշիկներէ անցած են. աչերն ասղիս անդին կ'շրջին, բերանը միշտ

երգ մը կ'մրմնջէ, թևերը միշտ կ'օրորէ, երեսներն մերթ սպիտակ, մերթ կարմիր ներկով կ'ծեփէ. պեխերն կ'օլորէ կ'տնկէ մինչև քունքն: Շարունակ կին, գինի, թատրոն կ'երազէ: Թիթեռնիկի պէս կ'թօի տունէն սիրատուն, գինետունէն թատրոն: Վզէն գունաւոր փողփատ մը կախած է, գլուխն բոլորածն կամ ծխանածն սև կամ մոխրի գոյն խողովակ մը քովնտի դըրած, կունակէն կարճ թևաւոր տոպրակ մը կախած՝ որո՞ւ գուգաչափ ծակերուն մէջ նարնջի, նուռի գոյնով կաշեայ թաթերը կ'դնէ երբ կնորսութեան կ'եղնէ, մինչդեռ անթին տակ բարակ փայտի մը ծայրն մինչև իր քիթը կ'հասնի: Գլուխն որ դատարկ է սրտին պէս, միայն կազով լեցուն, է և իրեն համար տէրն, արդարութիւնն, ուղղամտութիւնն այդ կազն է, զոր, ըստ սլառչածի, կ'գործածէ մի միայն իր կրից յագուրդ տալու: Վայելել, այս է իր կենաց փառասիրութիւնն, պատրել, այս է իր արհեստն, ոստոստել, մաքաւիլ, անիրաւել ու ստահակիլ, ասոնք են իր սովորական խաղերն:

Եւ այս էակն, կատարելագործուած մադրը, հօգիքն է, մինչդեռ միւսն դեռ լոկ մարդ է անկատար: Ախմանամ, բարեկամ, տարբերութիւնը: Եւ ի՞նչեր չէ հնարած այդ կապիկն որ գոհ ընէ իր անասնային բնազդներն՝ միշտ անկուշտ և անեղագոյ իր կուրծքին մէջ: Ի՞նչ գիւտեր, ի՞նչ հնարներ չէ ըրած, որպէս զի իր նպատակին, իր փառասիրութեան հասնի:

Ես չեմ միայն այս կապիկային բարելոջութիւնը տեսնողն ու գրողն: Շատ աւելի ճարտար գրիչ մը կ'գոչէր հերունը — Թո՛ղ ինչ որ ուզեն ըսեն, կապիկն իշխանաբար կ'տիրէ ընկերութեան վրայ, մեր քաղաքակրթութեան մէջ: Բարձ՝ ու պատիւ իր բաժինն են, ամեն տեղ է: Մարդավարութեան, իրաւունքի, արդարութեան աւերակներուն վրայ հիմնած է իր դահն . . . : Այս կապիկներպ մարդերու ետևէն կ'գան մարդակերպ կապիկներու լէզէօն մը որ իրենց սեռին մտատիւլարն են: Այս նորեկներն ուրիշ բարոյական, ուրիշ քաղաքակրթութիւն չունին այլ միայն վայրագ կրից դոհացումն: Ասոնք միւսները պիտի ուտեն, վասն զի աւելի կորովի են: Իսկ այն մարդիկ որ դեռ մարդ են բնաջինջ պիտի լինին: Ուտել կամ ուտուիլ, լափելու սկիփ չը լափուելու համար, այս է էական խնդիրն, ինչպէս կ'ըսէ Համլէթ: Ահա այս շողջողուն բանածնին մէջ կ'ամփոփուի 19րդ դարու բոլոր ընկերային փիլիսոփայութիւնը: Ահա այս բանածնին յանգեցաւ — ո՞ւր ունայնութիւն բարոյական վարդապետ

տութեանց — ամեն իմաստուններուն հրահանգներն և ամեն իմաստասէրներուն երազները: Լաւ ուրեմն, կապիկներէ ազատելու ճարն ինչ է: Մաքիւսէ լաիան առաւ մը կ'ըսէ — պէտք է դալիւրուն հետ ոռնալ: Լաւագոյն ճարն է կապիկ լինիլ, քանի որ այս է կենաց էական պայմաններէն մին: Հաւատարութիւնն ընտրելի է միշտ, և այս պարագայիս մէջ կապիկային հաւատարութիւնը փափաքելի: Այս պէտք է լինի օրէնսդրին նպատակը:

Պատանի դու, որ Գանդի վրայ կ'ըմպլիս և դեռ կ'հաւատաս տեսլապաշտ իմաստասէրներու ճառերուն, պարտիս զիտնալ որ մարդակերպ կապիկ լինելով միայն կրնաս աղատում գտնել: Շատ պարզ է այդ այլափոխութիւնը: Միայն պէտք է զլիւնդ սրբել ինչ որ սորված ես մանկութենէդ՝ մարդասիրական դասեր և պարկեշտ նախապաշարումներ: Կենաց տաժանելի սլոյքարին մէջ վեհ գաղափարներն քեզ թշուառ, լալիան և անպիտան արարած մ'ըրին: Հարկ է վերսկիւղ դաստիարակութիւնդ: Շատ զիրին է: Արտաքին փայլ, կեղծիք պէտք է: Նոր, անխախտիդ դոյներ, նորածն հաղուստներ: Կատարեալ մարդակերպ կապիկն պարտի՝ բաղդին ու կիներու սիրելին լինելու համար, այլ և այլ խաղեր սորվի և զանազան հնարներ: Քաջ մարմնամարդ, պարորդ, որսորդ, չուրդ լինի. մեծ սեծ ջարդ է ու իր անձն հակայից կարգը գտնէ: Նուաղ կնճառու է բարոյական կողմն կապիկին քան ֆիզիքականն: Մէկ բառով կարելի է բացատրել: — Ոչ ինչ: Այսինքն ոչ ինչ քարոտն պէտք է լինի իր յաղթական քայլին: ոչ խիղճ, ոչ արդարութիւն, ոչ դուժ, ոչ դրով: Այս և ասոնց նման շատ մը գեղեցիկ բաներ պէտք է պարկի մը մէջ դնել և կրակը նետել: Գիտութիւնն անգամ անհրաժեշտ չէ միշտ: Բաւական է յանդգնութիւն, աներեսութիւն . . . :

Կ'տեսնեմ, բարեկամ, դարուս այս նոր, կապիկային վարդապետութիւնն: Մեզի պէս նախապատմական մարդիկ չեն կարող այդ վարդապետութիւնն անուշտ հաղնիլ: Ամեն մարդու, մանաւանդ տարեւորներու, չյարմարիր այդ սոցաւոր մազոտ հաղուստն: Գարերու գործն, բարեչրթութեան չնորհն է պոչն և մեզիպէսներ պարտին նկատուիլ այս գործաւորչիկ քաղաքակրթութեան վիժածները:

ՇԱՀՆՈՒՐ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼԻՐ

Նոր - Ք. Իկարոս. — Պ. Ատէր՝ որ երկար տարիներէ ի վեր մեծամեծ գումարներ զուհեւով թողուն—մեքենայ մի շինելու կ'աշխատէր, կ'ըսուի թէ վերջապէս յաջողած է: Մի քանի շարաթառաջ՝ Պ. Ատէր թռաւ, բարձրացաւ օդոյ մէջ շնորհիւ իւր մեքենային որ ըստ ոմանց 100 իսկ ըստ այլոց 400 մեթր մեծութեամբ անգղի մի ձեւն ունի:

Տասն և իններորդ դարու Իկարոսն (որու թևերն սակայն մօտ չեն) մեծ հաւատ ունի իւր գիւտին ապագային վրայ. ուստի և իւր մեքենային կատարեալ մի նկարագիրն կ'զլանայ տալ, վստահալով զի մի գուցէ գաղտնիքն երևան ելնէ:

Կերևի թէ մեր Իկարոսին առջև Մովսիսիէ վար պիտի սաշի իւր պատուանդանէն . . . :

Հին քեչ Ք. — Գրեհէլ Մակալէն յոյժ հետաքրքրաշարժ տեղեկութիւններ կ'տայ Կուէնշերու վրայ որք կ'ընակէին Գանարեան կղզեաց մէջ:

Կուէնշերն զօրեղ, գեղեցիկ, արի, դիւրաթեք և լաւ տրամադրութեամբ օժտեալ ժողովուրդ մ'էին: Մանկական դիւրաշաւանութիւն և հովուական ուղղամտութիւն ունէին: Այնքան բարձրահասակ էին զի հսկայից տեղ անցան առ Սպանիացիս և այնքան մեծ կորովոյ և ուժի տէր էին զի ուժով անկարելի լինելով պատերազմական հնարքով նուաճեցին զայնս: Զիւր չափ արագ կ'վազէին և կրնային ինչպէս մաղիւն բարձրագոյն լեռներու վրայ նոյնպէս և ցատկել խորագոյն հեղեղատներէ:

Հնագոյն ժամանակաց մէջ Կուէնշք կ'յիշուէին իբրեւ աղղ մի սիրահար նուագի, պարի ու երգի: Այս արուեստք այլովք հանդերձ, յետին նշխարքն էին մեծ և հեռաւոր քաղաքալրութեան մը և պաշտպանութիւն այդ լեռնցի հովիւներուն քով, ինչպէս եւրոպեան քաղաքալրութեան նշոյճ պիտի փայլէին Թիրոլի, Ալպեանց և Պիքէնեանց սարերուն վրայ երբ եւրոպա խորին խաւարի մէջ իսկ թաղուէր յանկարծ:

Կուէնշք՝ թէ և Ֆիգիբապէս զօրեղ, այնու ոչ նուազ ազնիւ աղջ մ'էին. հազուադէպ էր նոցա մէջ պատերազմն: Հոն՝ այն.

քան ընտանի էին թռչունք որ երբ Սպանիացիք հոն գացին, եկան անոնց ձեռքերէն կերակուր ուտել:

Մասվաճառն ոճրագործ մի կը համարուէր, կ'արտաքսուէր և մեկուսի ապրելու կ'առաջարկուէր:

Բարձր էր իւրեանց բարոյականութեան նշանաբանն, միակնի էին և շնացողն կ'պատժուէր բանտարկութեամբ ու մահուամբ: Գողութիւնն ու գինովութիւնն անծանօթ էին նոցա: Կուէնչք օրինօք բռնադատեալ էին ամենախորին յարգանք վարուելու կանանց հետ: Եթէ՝ ի վարձատրութիւն մի մեծ գործոյ՝ որոշուէր ազնուականութեան տիտղոս տալ Կուէնչի, ի մէջ այլոց գլխաւոր հարցումն սա էր թէ. « հանդէպ կանանց անպատկառ եղանօք է երբէք »:

Ահաւասիկ փայլուն քաղաքակրթութեան մի նշոյն որ երբեմն փայլած է Գանարեան կղզւոյն սարին վրայ, հովիւ ազգի մի ծոցին մէջ . . . :

Լնրանի օյեր. — Պրաղիի մէջ մկները այնքան շատցած են որ զանոնք ջնջելու համար բնակիչները տեսակ մը օձ կ'անուցանեն սւռներու մէջ: Այս առտնին օձը պօս օձին փոքր տեսակէն է, 12 ոտք երկայնութիւն և մարդու մը թեւին տրամագիծը ունենալով: Հատը մէկ մէկուկէս տոլար կը ծախուի Ռիօճէնարիօ, Բերնանպուքօ քաղաքներու շուկաները: Այս օձը, որ գլխովին անվնաս և դանդաղէ, բոլոր օրը կ'անցնէ քնանալով տան սանդղին ոտքը հագիւ գլուխը վերցնելով երբ այցելու մը գայ կամ երբ աղմուկ մը լսուի: Երբ մութը կոխէ օձը կ'սկսի իր որսորդութիւնը ամեն կողմ սողոսկելով և ամեն ծակ ու ծուկ տեղերը թափառելով: Թեթեւակի, կ'յարձակի որսին վրայ զայն ծոծրակէն կ'բռնէ և գլուխը կ'ճզմէ բայց ուտեք զայն: Այնքան կը վարժի իր տիրոջը տան որ եթէ հեռու տեղ մը տարուի խոյս կուտայ և կ'վերադառնայ իր առջի տեղը:

Արտաբանական Բարաբո. — Աւսպուրիի տօքթօր Լէները յաջողած է լուծել արուեստական մետաքս լինելու խնդիրը: Կ'այտնէ թէ բնական մետաքսին մէկ քառորդը կ'արժէ, թէ իւր առձգականութիւնը, փայլը ու արտաքին տեսքը բուն մետաքսին նման է, բայց առկունութիւնը միայն կրկնապատիկն է:

Մէկ զնն խոբանիւեամբ հոր մը. — Փանի մը ամիս առաջ ընկերութիւն մը որ Ուիլիսկի մէջ կազմուած էր (արեւմտեան Վիրժինիա) երկիրն զարգացնելու նպատակաւ, հոր մը կ'սկսին փութել, քարիւղ և բնական կաղ գտնելու համար: 4,100 ոտքէն

աւելի փորելէ և այս միջոցին մէջ 12ի չափ բարձր հանքածուխի հանքերու հանդիպելէ ետև, քարիւղ և բնական կազ կը գտնեն ոչ դնահատելի քանակութեամբ, և ոսկեխառն որձաքարեր, երկաթի հանածոյք և շատ ուրիշ մետաղներ: Ուաշինկթոնի երկրաբանական վերատեսչութիւնն խնդիրը նկատողութեան առնելով որոշեց այդ ծակը մէկ մղոն խորութեամբ փորել: Այս կառավարութիւնը գործը իր ձեռքը պիտի առնու և երկիրը պիտի ծակէ որքան մարդուս ճարտարութիւնը կրնայ գորել: Մտադիր են երկրի ներքին բարեխառնութեան և մաքնիսական պայմաններու վիճակը քննել, որքան հնար է, այս նպատակաւ շինուած գործիքի մը միջոցաւ:

Գրառք հետաքրքիր մը փորձը նոր կատարուեցաւ Բիթսլուր, կի և Նիւ-Եորքի մէջ, և արդիւնքը բաւական գոհացուցիչ նկատուեցաւ, սակայն հաստատուած է թէ՛ մեքենան շատ հաստատուն խարխուխի մը վրայ պէտք է դրուած ըլլայ: Ծ.

ԼՐԱՔԱՂ

Վ.Լ. Սլոթսկին հաճեցաւ ներում շնորհել Հայէպի բանասերկեցի Աստուծոյ մէջ կ'գտնուին կիրակոս եպիսկոպոս, երկու վարդապետ և մի ուսուցիչ:

Թատերական ներկայացում—Ամսդա Յին տեղւոյս Ս. Մեսրոպեան վարժարանին մէջ տեղի ունեցաւ Թատերական շքեղ ներկայացում մի ի նպատակ քաղաքիս Հայ Ընթերցաստան և Լուսինեան ընկերութեան որ կազմուած է յիշեալ վարժարանի վաղեմի ուսներէ:

Ներկայացման նիւթերն էին Պ. Մ. Մամուրեանի Սեփէնջա Տաւն անուն կատակերգութիւն և ողբացեալ Պարոնեանի Ռեֆուզի—Մարտի—նիւրը զոր Թատերգութեան վերածած էր Ազգ. վարժարանաց հայերէն լեզուի ուսուցիչ Պ. Տեփրիկեան:

Ներկայացումն փայլուն յաջողութեամբ պատկեցաւ:

Թիֆլիզի հրատարակչական ընկերութիւնն որոշած է տպագրել տալ նշանաւոր երգիծարան, Պարոնեանի երկերն, թէ տպեալ և անտպ, և արդէն Մեծ. Մարտի—նիւրը մամուլ տակ լինելով՝ ընկերութիւնն 400 ռուբլ յղած է ողբացեալ հեղինակին ընտանեաց: Յուսայի է որ նոյնպիսի դրամական օժանդակութեամբ մի թարգման փութան Թիֆլիզի հայք բանաստեղծ Ռ. Պատկանեան որ առողջական ծանր վիճակի մէջ կ'գտնուի և բազմաթիւ ընտանիքն դրամական անձկութեամբ կ'ստուապի:

Եւ ապա կըսեն թէ՛ հայք ուսումնասէր են, իրենց գրագէտներու արժանիքը գիտեն, մինչդեռ Բաքի, Պատկանեանի պէս վաստակաւոր հե-

դինականներ և իրենց ընտանիքն գրեթէ անպաշտպան և թշուառութեան մէջ մնացած են :

Հայրենիք լրագիր.— Յաւալի է որ, այն լրագիրն, որու արտօնատէրն Մելիքեան էֆէնտին էր, Յուլիս 13ին ընդ տնօրէնութեամբ Յովհաննէս Էֆ. Շահնազարի և Խմբագրապետութեամբ Ա. Էֆ. Արփիարեանի հրատակուել սկսելէն ետեւ, անպայման դադարման գատապարտու եցաւ :

Ռուսաստանի Տէրպէնտ գաւառէն Պ. Գասպար Ամիրայեանց անուն ազգայինը նուիրելոյ Միացեալ Րեկերութեանց 800 ռուպլի: Տ. Գ.

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

ՅՐԱՆՍԵՐԵՆԷ ՀԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻԿ

Խնդառիթ է այն լուրը թէ՛, այն հոյակապ և բազմախառ երկատիրութեան տպագրութիւնն աւարտելու մօտ է. ի հարկէ բաժանորդագրութիւնն ալ պիտի փակուի ի մօտոյ: Հետեւապէս թէ այն Մեծարդոյ բաժանորդներն որոց բաժնեգիրք անվճար կ'մնան, և թէ այն ազգայինք որ կ'փափաքին 20 ֆրանքով ընտիր բառարանի մը տէր լինել պիտի փութան անշուշտ կարգադրել իրենց հաշիւն և բաժանորդ գրուիլ: Բաժանորդագրութեան փախումէն ետք՝ գինն 30 ֆրանք պիտի լինի:

Նուպարեան բառարանն ոչ միայն ֆրանսագէտ բանասէրներու ուսումնասիրութեան առարկայ, այլ և ամեն անոնց որ ֆրանսերէն ըզլով կ'պարապին կարեւոր ուղեցոյց մը լինելու սահմանուած գործ մ'է: Բաց աստի՛ ստուարութեան և ճոխ պարունակութեան նայելով՝ բառարարին զինը շատ աման է և ամեն քսակի հպելի: Ուստի յուսալի է որ, թէ ի քաջալերութիւն բազմադիւն բառագրին և թէ օգտաշատ գործ մ'աժան գնով ձեռք ձգելու համար, բաժանորդագրութիւնը որ մղում մը ստանայ:

Վ. Բ. ԹԱԿ

Յուլիս ամսագրի Մարտին պարիսէ անունը պիտի լինի
ԶԱՀՐԱ և ոչ ՉԱՀՐԱ:

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արեւելեան Մամլոյ տարեգրին է Զմիւռնիոյ համար 3¹/₂
արծաթ մէճիտիյէ, իսկ դուրսերու համար՝ 4:

Բաժանորդագրութիւնն տարեկան է, և Յունվարէ
կ'սկսի: Ով որ տարուան ընթացքին մէջ բաժանորդ-
գրուի, արդէն հրատարակեալ ամսագրերը կ'ընդունի:

Ազգ, դասատուաց համար տարեգրին է 2¹/₂ մէճիտ:
Խմբագրութեանս վերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռա-
դիր պէտք է ուղղել առ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուր-
եան:

ՔՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բաժանորդ գրուիլ ուղղը կրնայ դիմել
ԶՄԻՒՆԻՒԱ առ Խմբագիր-Տնօրէնն.
Կ. ՊՕԼԻՍ ՄԵԺ. Ն. Կ. Պէրպլերեան. Էսկէ Զապրէե ճապրէե, 63.
ՏՐԱՊԻԶՈՆ » Գարուն Ս. Զելինկիրեան.
ԴԱՎՐԷԺ Աւագ խան Աֆտանտիլեանց.
ՊՕԹՈՒՇԱՆ ԱՐԺ. Տ. Պօղոս Յակոբեան.
ՄԱՐՍԻԼԻԱ ՄԵԺ. Ս. Միրզայեանց. M. S. Mirzayantz.

MARSEILLE.

ՄԱՆՉԵՍթԷՐ ՄԵԺ. Տիգրան վարպետեան. M. Dieran
Varbetian MANCHESTER

ԿԱՐԻՆ ՄԵԺ. Վ. Մատոյեան.

ԱՐԱՐԿԻՐ ՄԵԺ. Ս. Ամատեան.

ՍԵՐԱՍՏԻԱ ՄԵԺ. Ա. Զամանեան.

ԱՄԱՍԻԱ ՄԵԺ. Յ. Սէչէնեան